Numerička matematika — vježbe

Zvonimir Bujanović Ivana Šain Glibić

Verzija 1.0.03, 20. srpnja 2020.

2 Linearni sustavi

Primjer 2.1 (Kako nastaju sustavi). *Pretpostavimo da imamo električnu mrežu kao na slici.*

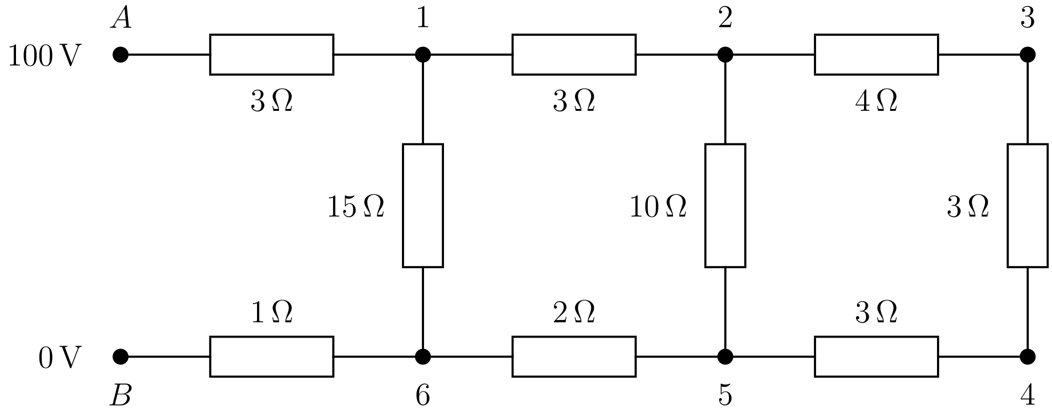

Želimo izračunati potencijale V_i u točkama $i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$.

Rješenje. Ohmov zakon kaže da je jakost struje proporcionalna naponu, a obrnuto proporcionalna otporu, tj. ako uzmemo u obzir da je napon jednak razlici potencijala, možemo zapisati:

$$I_{PQ} = \frac{V_P - V_Q}{R_{PQ}},$$

gdje su V_P i V_Q potencijali u točkama P i Q, a R_{PQ} je otpor grane između P i Q.

Nadalje, iz Kirchoffovog zakona znamo da je suma struja u svakom čvoru jednaka 0. Zapišimo stoga jednadžbe za svaki čvor:

$$\textbf{čvor 1:} \quad I_{A1} + I_{21} + I_{61} = \frac{100 - V_1}{3} + \frac{V_2 - V_1}{3} + \frac{V_6 - V_1}{15} = 0$$

$$\textbf{čvor 2:} \quad I_{12} + I_{32} + I_{52} = \frac{V_1 - V_2}{3} + \frac{V_3 - V_2}{4} + \frac{V_5 - V_2}{10} = 0$$

$$\textbf{čvor 3:} \quad I_{23} + I_{43} = \frac{V_2 - V_3}{4} + \frac{V_4 - V_3}{3} = 0$$

$$\textbf{čvor 4:} \quad I_{34} + I_{54} = \frac{V_3 - V_4}{3} + \frac{V_5 - V_4}{3} = 0$$

$$\textbf{čvor 5:} \quad I_{25} + I_{45} + I_{65} = \frac{V_2 - V_5}{10} + \frac{V_4 - V_5}{3} + \frac{V_6 - V_5}{2} = 0$$

$$\textbf{čvor 6:} \quad I_{B6} + I_{16} + I_{56} = \frac{0 - V_6}{1} + \frac{V_1 - V_6}{15} + \frac{V_5 - V_6}{2} = 0.$$

To vodi na ekvivalentan sustav jednadžbi:

$$\begin{aligned}
11V_1 - 5V_1 - V_6 &= 500 \\
-20V_1 + 41V_2 - 15V_3 - 6V_5 &= 0 \\
-3V_2 + 7V_3 - 4V_4 &= 0 \\
-V_3 + 2V_4 - V_5 &= 0 \\
-3V_2 - 10V_4 + 28V_5 - 15V_6 &= 0 \\
-2V_1 - 15V_5 + 47V_6 &= 0.
\end{aligned}$$

Taj sustav možemo matrično zapisati na sljedeći način:

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 11 & -5 & 0 & 0 & 0 & -1 \\ -20 & 41 & -15 & 0 & -6 & 0 \\ 0 & -3 & 7 & -4 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & -1 & 2 & -1 & 0 \\ 0 & -3 & 0 & -10 & 28 & -15 \\ -2 & 0 & 0 & 0 & -15 & 47 \end{bmatrix}}_{=:A} \underbrace{\begin{bmatrix} V_1 \\ V_2 \\ V_3 \\ V_4 \\ V_5 \\ V_6 \end{bmatrix}}_{=:x} = \underbrace{\begin{bmatrix} 500 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \\ 0 \end{bmatrix}}_{=:b}.$$

□

Problem: Riješiti sustav $Ax = b$.
Za kvadratne i regularne matrice A znamo da postoji jedinstveno rješenje sustava $Ax = b$ ($x = A^{-1}b$).
Sustave rješavamo Gaussovim eliminacijama i LU faktorizacijom.

2.1 Gaussove eliminacije i LU faktorizacija

Primjer 2.2. *Riješite sustav:*

$$5x_1 + x_2 + 4x_3 = 19 \quad (1)$$
$$10x_1 + 4x_2 + 7x_3 = 39 \quad (2)$$
$$-15x_1 + 5x_2 - 9x_3 = -32 \quad (3)$$

Rješenje. Zapišimo prvo sustav matrično:

$$\begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 10 & 4 & 7 \\ -15 & 5 & -9 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 19 \\ 39 \\ -32 \end{bmatrix}.$$

Želimo poništiti x_1 u (2). To ćemo postići ako (1) množimo s $\frac{-10}{5}$ i dodamo (2), točnije

$$(2) \mapsto (1) \cdot (-2) + (2).$$

Time (2) postaje:

$$0x_1 + (-2+4)x_2 + (-2 \cdot 4 + 7)x_3 = -2 \cdot 19 + 39$$
$$2x_2 - x_3 = 1.$$

Htjeli bismo simulirati provedenu transformaciju množeći matricu A slijeva nekom matricom (zvat ćemo je $L^{(2,1)}$). Dobivenu matricu označimo s $A^{(1)}$
Prvi i treći red u $A^{(1)}$ ostaju isti $\implies$ prvi i treći redak u $L^{(2,1)}$ su $(1,0,0)$ i $(0,0,1)$.
Prvi red od A se množi s -2 i dodaje drugom retku $\implies$ drugi red u $L^{(2,1)}$ je $(-2,1,0)$.
Dakle, naša matrica $L^{(2,1)}$ je

$$L^{(2,1)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Primijetimo da je $(2,1)$ mjesto koje poništavamo u matrici A, zbog toga oznaka $L^{(2,1)}$. Sada možemo zapisati i matricu $A^{(1)}$

$$A^{(1)} = L^{(2,1)}A = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 10 & 4 & 7 \\ -15 & 5 & -9 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ -15 & 5 & -9 \end{bmatrix}.$$

Uočimo: desna strana se također mijenja:

$$b^{(1)} = L^{(2,1)}b = \begin{bmatrix} 19 \\ 1 \\ -32 \end{bmatrix}.$$

Do sada smo napravili

$$Ax = b \mapsto \underbrace{L^{(2,1)}A}_{=:A^{(1)}}x = \underbrace{L^{(2,1)}b}_{=:b^{(1)}}.$$

Time smo dobili ekvivalentne sustave!

$$\begin{aligned} 5x_1 + x_2 + 4x_3 &= 19 && (1) \\ 2x_2 - x_3 &= 1 && (2) \\ -15x_1 + 5x_2 - 9x_3 &= -32 && (3) \end{aligned}$$

Sada želimo poništiti x_1 u (3):

$$(3) \mapsto (1) \cdot \tfrac{15}{5} + (3)$$

$$\begin{aligned} 0x_1 + (1 \cdot 3 + 5)x_2 + (4 \cdot 3 - 9)x_3 &= 3 \cdot 19 - 32 \\ 8x_2 + 3x_3 &= 25. \end{aligned}$$

Time dobivamo matricu $A^{(2)}$:

$$A^{(2)} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & 1 \end{bmatrix}}_{L^{(3,1)}} \underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ -15 & 5 & -9 \end{bmatrix}}_{A^{(1)}} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ 0 & 8 & 3 \end{bmatrix}$$

i vektor desne strane $b^{(2)}$:

$$b^{(2)} = L^{(3,1)}b^{(1)} = \begin{bmatrix} 19 \\ 1 \\ 25 \end{bmatrix}.$$

Novi ekvivalentni sustav je $A^{(2)}x = b^{(2)}$:

$$\begin{aligned} 5x_1 + x_2 + 4x_3 &= 19 && (1) \\ 2x_2 - x_3 &= 1 && (2) \\ 8x_2 + 3x_3 &= 25. && (3) \end{aligned}$$

Sada želimo poništiti x_2 u (3). To radimo na sljdeći način:

$$(3) \mapsto (2) \cdot \tfrac{-8}{2} + (3)$$

Treća jednadžba sada postaje

$$\begin{aligned} 0x_2 + (-1 \cdot (-4) + 3)x_3 &= -4 \cdot 1 + 25 \\ 7x_3 &= 21 \end{aligned}$$

$$A^{(3)} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & -4 & 1 \end{bmatrix}}_{L^{(3,2)}} \underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ 0 & 8 & 3 \end{bmatrix}}_{A^{(2)}} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ 0 & 0 & 7 \end{bmatrix}$$

$$b^{(3)} = L^{(3,2)} b^{(2)} = \begin{bmatrix} 19 \\ 1 \\ 21 \end{bmatrix}.$$

Konačno, dobili smo sustav koji je ekvivalentan polaznom, no **lakše se rješava**

$$\begin{aligned} 5x_1 + x_2 + 4x_3 &= 19 &(1)\\ 2x_2 - x_3 &= 1 &(2)\\ 7x_3 &= 21. &(3) \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} &\text{iz (3)} \quad \Longrightarrow x_3 = \frac{21}{7} = 3 \\ &\text{iz (2)} \quad \Longrightarrow x_2 = \frac{1}{2}(1 + x_3) = 2 \\ &\text{iz (1)} \quad \Longrightarrow x_1 = \frac{1}{5}(19 - x_2 - 4x_3) = 1 \end{aligned}$$

Rezimirajmo što smo radili. Matricu A smo slijeva množili donjetrokutastim matricama $L^{(2,1)}, L^{(3,1)}, L^{(3,2)}$ i dobili smo matricu $A^{(3)}$ koja je gornje trokutasta. Uočimo

$$A = \underbrace{\left(L^{(2,1)}\right)^{-1} \left(L^{(3,1)}\right)^{-1} \left(L^{(3,2)}\right)^{-1}}_{L} \underbrace{A^{(3)}}_{U}$$

$$\begin{aligned} \left(L^{(2,1)}\right)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \\ \left(L^{(3,1)}\right)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & 1 \end{bmatrix}^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ -3 & 0 & 1 \end{bmatrix} \\ \left(L^{(3,2)}\right)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & -4 & 1 \end{bmatrix}^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 4 & 1 \end{bmatrix} \end{aligned}$$

Pa slijedi da je

$$L = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ -3 & 4 & 1 \end{bmatrix}, \quad U = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 4 \\ 0 & 2 & -1 \\ 0 & 0 & 7 \end{bmatrix} \quad \text{i } A = LU.$$

Ovakvu faktorizaciju matrice A zovemo LU (LR) faktorizacija. □

Primijetite inverz matrice $L^{(i,j)}$ dobijemo promjenom predznaka u strogo donjem trokutu. Produkt L dobijemo tako da stavimo jedinice na dijagonalu, a na mjesto (i, j) stavimo element matrice $\left(L^{(i,j)}\right)^{-1}$. Pokušajte dokazati te tvrdnje!
U primjeru smo iz sustava $Ax = b$ dobili ekvivalentni sustav $A^{(3)}x = b^{(3)}$. Rješavanje sustava LU faktorizacijom bi izgledalo ovako:

1. zapiši A u obliku $A = LU$, gdje su L donjetrokutasta i U gornjetrokutasta. Sada sustav glasi

$$L\underbrace{Ux}_{y} = b.$$

2. riješi <u>donjetrokutasti</u> sustav $Ly = b$
3. riješi <u>gornjetrokutasti</u> sustav $Ux = y$

Rješavanje donjetrokutastih sustava $Lx = b$

$$\begin{bmatrix} l_{11} & & & \\ l_{21} & l_{22} & & \\ l_{31} & l_{32} & l_{33} & \\ l_{41} & l_{42} & l_{43} & l_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \\ b_3 \\ b_4 \end{bmatrix}$$

Matrica L je regularna (tj. sustav ima jedinstveno rješenje) ako i samo ako su $l_{ii} \neq 0$, $i = 1, 2, 3, 4$.

$$\left.\begin{aligned} x_1 &= \tfrac{b_1}{l_{11}} \\ x_2 &= \tfrac{1}{l_{22}}\left(b_2 - l_{21}x_1\right) \\ x_3 &= \tfrac{1}{l_{33}}\left(b_3 - l_{31}x_1 - l_{32}x_2\right) \\ x_4 &= \tfrac{1}{l_{44}}\left(b_4 - l_{41}x_1 - l_{42}x_2 - l_{43}x_3\right) \end{aligned}\right\} \textit{supstitucija unaprijed}$$

Algoritam 1 Rješavanje donjetrokutastog sustava $Lx = b$

for $i = 1, 2, \ldots, n$ **do**
  $x_i = \frac{1}{l_{ii}}\left(b_i - \sum_{j=1}^{i} l_{ij}x_j\right)$
end for

Rješavanje gornjetrokutastih sustava $Ux = b$

$$\begin{bmatrix} u_{11} & u_{12} & u_{13} & u_{14} \\ & u_{22} & u_{23} & u_{24} \\ & & u_{33} & u_{34} \\ & & & u_{44} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \\ x_4 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} b_1 \\ b_2 \\ b_3 \\ b_4 \end{bmatrix}$$

Matrica U je regularna (tj. sustav ima jedinstveno rješenje) ako i samo ako su $u_{ii} \neq 0$, $i = 1, 2, 3, 4$.

$$\left.\begin{aligned} x_4 &= \tfrac{b_4}{u_{44}} \\ x_3 &= \tfrac{1}{u_{33}}\left(b_3 - u_{34}x_4\right) \\ x_2 &= \tfrac{1}{u_{22}}\left(b_2 - u_{23}x_3 - u_{24}x_4\right) \\ x_1 &= \tfrac{1}{u_{11}}\left(b_1 - u_{12}x_2 - u_{13}x_3 - u_{14}x_4\right) \end{aligned}\right\} \textit{supstitucija unatrag}$$

Algoritam 2 Rješavanje gornjetrokutastog sustava $Ux = b$

for $i = n, n-1, \ldots, 1$ **do**
  $x_i = \frac{1}{u_{ii}}\left(b_i - \sum_{j=i+1}^{n} u_{ij}x_j\right)$
end for

Zadatak 2.1. *LU faktorizacijom riješite sustav*

$$\begin{aligned} 2x_1 - x_2 - x_3 &= -2 \\ 4x_1 - x_2 &= -7 \\ -6x_1 + 4x_2 + 8x_3 &= -3 \end{aligned}$$

Rješenje. Prvo ćemo izračunati LU faktorizaciju $A = LU$. Matrica A je

$$\begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 4 & -1 & 0 \\ -6 & 4 & 8 \end{bmatrix}.$$

Odmah ćemo poništavati cijeli prvi stupac

$$A^{(1)} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -2 & 1 & 0 \\ 3 & 0 & 1 \end{bmatrix}}_{L^{(1)}} \underbrace{\begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 4 & -1 & 0 \\ -6 & 4 & 8 \end{bmatrix}}_{A} = \begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 0 & 1 & 2 \\ 0 & 1 & 5 \end{bmatrix}$$

$$A^{(2)} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & -1 & 1 \end{bmatrix}}_{L^{(2)}} \underbrace{\begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 0 & 1 & 2 \\ 0 & 1 & 5 \end{bmatrix}}_{A^{(1)}} = \begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 0 & 1 & 2 \\ 0 & 0 & 3 \end{bmatrix} = U$$

$$U = A^{(2)} = L^{(2)}L^{(1)}A \implies A = \underbrace{\left(L^{(1)}\right)^{-1}\left(L^{(2)}\right)^{-1}}_{L} U$$

$$\left.\begin{aligned} \left(L^{(1)}\right)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ -3 & 0 & 1 \end{bmatrix} \\ \left(L^{(2)}\right)^{-1} &= \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{bmatrix} \end{aligned}\right\} L = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ -3 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ -3 & 1 & 1 \end{bmatrix}$$

$$U = \begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 0 & 1 & 2 \\ 0 & 0 & 3 \end{bmatrix}$$

Primijetimo da u ovom slučaju ne moramo mijenati desnu stranu sustava b.

$$\overbrace{L\underbrace{Ux}_{y}}^{A} = b = \begin{bmatrix} -2 \\ -7 \\ -3 \end{bmatrix}$$

Prvo rješavamo sustav $Ly = b$ supstitucijama unaprijed:

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 2 & 1 & 0 \\ -3 & 1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -2 \\ -7 \\ -3 \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned} y_1 &= -2 \\ y_2 &= \frac{1}{1}(-7 - 2 \cdot (-2)) = -3 \\ y_3 &= \frac{1}{1}(-3 - (-3) \cdot (-2) - 1 \cdot (-3)) = -6 \end{aligned}$$

Da dobijemo konačno rješenje, još trebamo riješiti gornjetrokutasti sustav $Ux = y$

$$\begin{bmatrix} 2 & -1 & -1 \\ 0 & 1 & 2 \\ 0 & 0 & 3 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} -2 \\ -3 \\ -6 \end{bmatrix}$$

$$
\begin{aligned}
x_3 &= -2 \\
x_2 &= \frac{1}{1}(-3 - 2 \cdot (-2)) = 1 \\
x_1 &= \frac{1}{2}(-2 - (-1) \cdot 1 - (-1) \cdot (-2)) = \frac{-3}{2}
\end{aligned}
$$

$\square$

2.2 LU s pivotiranjem

Primijetimo da smo u prijašnjim primjerima elemente matrica $L^{(i,j)}$ dobivali dijeljenjem s dijagonalnim elementima trenutne matrice sustava.
Pitanje: Što ako u nekom trenutku dijagonalni element postane jednak 0?

Primjer 2.3. *Neka je matrica sustava $Ax = b$ dana sa*

$$A = \begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}$$

Lako vidimo da je $\det A = -1$*, što povlači da je matrica regularna, što dalje povlači da postoji jedinstveno rješenje sustava.*
No, A nema LU faktorizaciju!
Pretpostavimo suprotno, tj. da LU faktorizacija postoji. Tada bi trebalo vrijediti

$$\begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 \\ l_{21} & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} u_{11} & u_{12} \\ 0 & u_{22} \end{bmatrix}$$

što bi dalje povlačilo da je

$$1 \cdot u_{11} = 0 \tag{1}$$
$$1 \cdot u_{12} = 1 \tag{2}$$
$$l_{21} \cdot u_{11} = 1 \tag{3}$$
$$l_{21}u_{12} + u_{22} = 1. \tag{4}$$

Iz (1) slijedi da je $u_{11} = 0$. Ako to uvrstimo u (3) dobivamo kontradikciju ($0 = 1$).
S druge strane, matrica A reprezentira sustav

$$\begin{aligned} 0 \cdot x_1 + 1 \cdot x_2 &= b_1 \\ 1 \cdot x_1 + 1 \cdot x_2 &= b_2 \end{aligned}$$

iz kojeg lako čitamo rješenje $x_1 = b_2 - b_1$ i $x_2 = b_1$.
Zamijenom jednadžbi dobivamo ekvivalentni sustav:

$$\begin{aligned} x_1 + x_2 &= b_2 \\ x_2 &= b_1 \end{aligned}$$

sa matricom

$$\tilde{A} = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{bmatrix} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}}_{L} \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 0 & 1 \end{bmatrix}}_{U}.$$

Zamjena poretka jednadžbi $\iff$ zamjena redaka u A $\iff$ množenje A slijeva permutacijskom matricom

$$\tilde{A} = \underbrace{\begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 0 \end{bmatrix}}_{P} \underbrace{\begin{bmatrix} 0 & 1 \\ 1 & 1 \end{bmatrix}}_{A}.$$

Dakle, $PA = LU$.
Ovo će funkcionirati i općenito.

Primjer 2.4. *Pretpostavimo da smo u trećem koraku Gaussovih eliminacija matrice A reda 5 dobili:*

$$A^{(3)} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} & a_{15} \\ & a_{22} & a_{23} & a_{24} & a_{25} \\ & & a_{33} & a_{34} & a_{35} \\ & & a_{43} & a_{44} & a_{45} \\ & & a_{53} & a_{54} & a_{55} \end{bmatrix}.$$

Ako je $a_{33} = 0$, možemo mijenjati 3. redak bilo sa 4., bilo sa 5. retkom.

Zbog numeričke stabilnosti (tzv. *ograničavanje pivotnog rasta*) gotovo uvijek (bez obzira da li je $a_{33} = 0$ ili $a_{33} \neq 0$) zamjenjujemo retke tako da na dijagonalu dođe najveći mogući element (po apsolutnoj vrijednosti). Ovaj postupak zovemo Gaussove eliminacije (LU faktorizacija) sa parcijalnim pivotiranjem.

Primjer 2.5. *Nađite LU faktorizaciju s parcijalnim pivotiranjem za matricu*

$$\begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & \frac{1}{3} & -\frac{2}{3} & \frac{5}{6} \\ 1 & \frac{5}{2} & \frac{3}{2} & \frac{3}{2} \\ -\frac{2}{3} & -\frac{1}{2} & \frac{13}{8} & \frac{7}{6} \end{bmatrix}$$

Rješenje. Najeveći element u 1. stupcu je već na dijagonali, dakle ne trebamo raditi zamjenu.

$$P^{(1)} = I, \quad P^{(1)}A = A$$

$$L^{(1)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 0 & 1 & 0 \\ \frac{1}{3} & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \implies A^{(1)} = L^{(1)}P^{(1)}A = \begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & \frac{1}{3} & -\frac{2}{3} & \frac{5}{6} \\ 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & \frac{1}{2} & \frac{47}{24} & \frac{3}{2} \end{bmatrix}$$

Najveći element (na i ispod dijagonale) u 2. stupcu je na poziciji $(3, 2)$, prema tome moramo zamijeniti 2. i 3. redak

$$P^{(2)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \implies P^{(2)}A^{(1)} = \begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & \frac{1}{3} & -\frac{2}{3} & \frac{5}{6} \\ 0 & \frac{1}{2} & \frac{47}{24} & \frac{3}{2} \end{bmatrix}$$

$$L^{(2)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & -\frac{1}{3} & 1 & 0 \\ 0 & -\frac{1}{2} & 0 & 1 \end{bmatrix} \implies A^{(2)} = L^{(2)}P^{(2)}A^{(1)} = \begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & -1 & \frac{1}{2} \\ 0 & 0 & \frac{35}{24} & 1 \end{bmatrix}$$

Najveći element u 3. stupcu je $\frac{35}{24}$, stoga moramo zamijeniti 3. i 4. redak.

$$P^{(3)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \end{bmatrix} \implies P^{(3)}A^{(2)} = \begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & \frac{35}{24} & 1 \\ 0 & 0 & -1 & \frac{1}{2} \end{bmatrix}$$

$$L^{(3)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & \frac{24}{35} & 1 \end{bmatrix} \implies U = A^{(3)} = L^{(3)}P^{(3)}A^{(2)} = \begin{bmatrix} 2 & 3 & 1 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & \frac{35}{24} & 1 \\ 0 & 0 & 0 & \frac{83}{70} \end{bmatrix}$$

$U = L^{(3)}P^{(3)}L^{(2)}P^{(2)}L^{(1)}P^{(1)}A$. Mi želimo $PA = LU$, prema tome moramo nekako zamijeniti poredak L-ova i P-ova.

$$P^{(2)}L^{(1)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 0 & 1 & 0 \\ \frac{1}{3} & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ \frac{1}{3} & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ \frac{1}{3} & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}}_{\tilde{L}^{(1)}} P^{(2)}$$

Sada je $U = L^{(3)}P^{(3)}L^{(2)}\tilde{L}^{(1)}P^{(2)}A$. Sada želimo zamijeniti poredak $P^{(3)}$ i $L^{(2)}$.

$$P^{(3)}L^{(2)} = (P^{(3)} \text{ zamijeni 3. i 4. redak }) = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & -\frac{1}{2} & 1 & 0 \\ 0 & -\frac{1}{3} & 0 & 1 \end{bmatrix}}_{\tilde{L}^{(2)}} P^{(3)}$$

Sada je $U = L^{(3)}\tilde{L}^{(2)}P^{(3)}\tilde{L}^{(1)}P^{(2)}A$. Preostaje još zamijeniti $P^{(3)}\tilde{L}^{(1)}$.

$$P^{(3)}\tilde{L}^{(1)} = \underbrace{\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 1 & 0 & 0 \\ \frac{1}{3} & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}}_{\tilde{\tilde{L}}^{(1)}} P^{(3)}$$

$$U = L^{(3)}\tilde{L}^{(2)}\tilde{\tilde{L}}^{(1)} \underbrace{P^{(3)}P^{(2)}}_{P} A,\ P = P^{(3)}P^{(2)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$PA = \underbrace{\left(\tilde{\tilde{L}}^{(1)}\right)^{-1} \left(\tilde{L}^{(2)}\right)^{-1} \left(L^{(3)}\right)^{-1}}_{L} U$$

$$L = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ \frac{1}{2} & 1 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{3} & \frac{1}{2} & 1 & 0 \\ 0 & \frac{1}{3} & -\frac{24}{35} & 1 \end{bmatrix}$$

□

Teorem 2.1. *Za svaku $n \times n$ matricu A postoji permutacija P takva da Gaussove eliminacije daju LU faktorizaciju od PA, tj. $PA = LU$, gdje je L donjetokutasta sa jedinicma na dijagonali i U gornjetrokutasta.*

Upotrebom parcijalnog pivotiranja, svi elementi od L će biti po modulu manji od 1.

2.3 Kompaktni zapis LU faktorizacije

Primijetimo da smo u i-tom koraku algoritma osigurali

$$A^{(i)} = \left[\begin{array}{ccc|cc} * & * & * & * & * \\ & * & * & * & * \\ & & * & * & * \\ \hline & & & * & * \\ & & & * & * \end{array}\right]$$

$$L^{(i)}L^{(i-1)}\dots L^{(1)} = \left[\begin{array}{ccc|cc} 1 & & & & \\ & 1 & & & \\ & & 1 & & \\ \hline & & * & 1 & \\ & & * & & 1 \end{array}\right] \cdots \left[\begin{array}{ccccc} 1 & & & & \\ * & 1 & & & \\ * & & 1 & & \\ * & & & 1 & \\ * & & & & 1 \end{array}\right]$$

U memoriji možemo $A^{(i)}$ i sve $L^{(i)}, L^{(i-1)}, \dots, L^{(1)}$ čuvati unutar jedne $n \times n$ matrice:

$$\begin{bmatrix} a_{11}^{(i)} & a_{12}^{(i)} & a_{13}^{(i)} & \dots & a_{1i}^{(i)} & a_{1i+1}^{(i)} & \dots & a_{1n}^{(i)} \\ l_{21}^{(1)} & a_{22}^{(i)} & a_{23}^{(i)} & \dots & a_{2i}^{(i)} & a_{2i}^{(i+1)} & \dots & a_{2n}^{(i)} \\ l_{31}^{(1)} & l_{32}^{(2)} & a_{33}^{(i)} & \dots & a_{3i}^{(i)} & a_{3i}^{(i+1)} & \dots & a_{3n}^{(i)} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \dots & \vdots & \vdots & & \vdots \\ \vdots & \vdots & \vdots & & a_{ii}^{(i)} & \vdots & & \vdots \\ l_{i+1\ 1}^{(1)} & l_{i+1\ 2}^{(2)} & l_{i+1\ 3}^{(3)} & \dots & l_{i+1\ i}^{(i)} & a_{i+1\ i+1}^{(i)} & \dots & a_{i+1\ n}^{(i)} \\ \vdots & \vdots & \vdots & & \vdots & \vdots & & \vdots \\ l_{n1}^{(1)} & l_{n2}^{(2)} & l_{n3}^{(3)} & \dots & l_{n\ i}^{(i)} & a_{ni}^{(i)} & \dots & a_{nn}^{(i)} \end{bmatrix}$$

Znamo da su na dijagonali od $L^{(j)}$ jedinice, pa ih ne moramo pamtiti.
Primijetimo još sljedeće:

- $P = P^{(n-1)} \dots P^{(2)}P^{(1)}$
- $U = A^{(n-1)} = L^{(n-1)}P^{(n-1)}L^{(n-2)}P^{(n-2)} \dots L^{(3)}P^{(3)}L^{(2)}P^{(2)}L^{(1)}P^{(1)}A \implies$
  $\tilde{L}^{(1)}$ dobivamo iz $L^{(1)}$ zamjenom redaka na koje djeluje $P^{(2)}$
  $\tilde{\tilde{L}}^{(1)}$ dobivamo iz $\tilde{L}^{(1)}$ zamjenom redaka na koje djeluje $P^{(3)}$, itd.

Zadatak 2.2. *Nađite LU faktorizaciju s parcijalnim pivotiranjem za matricu*

$$\begin{bmatrix} 1 & 1 & 4 & 1 \\ 2 & 1 & 1 & 6 \\ 5 & 1 & 1 & 0 \\ 1 & 4 & 1 & 3 \end{bmatrix}$$

koristeći kompaktni zapis.

Rješenje. Najveći element po apsolutnoj vrijednosti u prvom stupcu je 5, prema tome mijenjamo prvi i treći redak. Matrica permutacije je

$$P^{(1)} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}$$

i

$$\breve{A}^{(1)} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 1 & 0 \\ 2 & 1 & 1 & 6 \\ 1 & 1 & 4 & 1 \\ 1 & 4 & 1 & 3 \end{bmatrix}.$$

Elemente prvog stupca ispod dijagonale poništavamo tako da prvi redak množimo s $-\frac{2}{5}$ i dodajemo drugom retku, zatim prvi redak množimo s $-\frac{1}{5}$ i dodajemo trećem retku, te konačno prvi redak množimo s $-\frac{1}{5}$ i dodajemo četvrtom retku. Prema tome, matrica $\hat{A}^{(1)}$ ima oblik

$$\hat{A}^{(1)} = \left[\begin{array}{c|ccc} 5 & 1 & 1 & 0 \\ \hline -\frac{2}{5} & \frac{3}{5} & \frac{3}{5} & 6 \\ -\frac{1}{5} & \frac{4}{5} & \frac{19}{5} & 1 \\ -\frac{1}{5} & \frac{19}{5} & \frac{4}{5} & 3 \end{array}\right]$$

Najveći element po modulu u drugom stupcu je $\frac{19}{5}$, prema tome moramo zamijeniti 2. i 4. redak. Permutacijska matrica je

$$P^{(2)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

i

$$\breve{A}^{(2)} = \left[\begin{array}{c|ccc} 5 & 1 & 1 & 0 \\ \hline -\frac{1}{5} & \frac{19}{5} & \frac{4}{5} & 3 \\ -\frac{1}{5} & \frac{4}{5} & \frac{19}{5} & 1 \\ -\frac{2}{5} & \frac{3}{5} & \frac{3}{5} & 6 \end{array}\right]$$

Da poništimo elemente u 2. stupcu ispod dijagonale, moramo množiti 2. redak s $-\frac{4}{19}$ i dodati 3. retku, te množiti drugi redak s $-\frac{3}{19}$ i dodati 4. retku. Dobivamo matricu

$$\hat{A}^{(2)} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 1 & 0 \\ -\frac{1}{5} & \frac{19}{5} & \frac{4}{5} & 3 \\ -\frac{1}{5} & -\frac{4}{19} & \frac{69}{19} & \frac{7}{19} \\ -\frac{2}{5} & -\frac{3}{19} & \frac{9}{19} & \frac{105}{19} \end{bmatrix}$$

Najveći element u trećem stupcu je već na dijagonali, prema tome $P^{(3)} = I$ i $\breve{A}^{(3)} = \hat{A}^{(2)}$. Da poništimo elemente u trećem stupcu ispod dijagonale, moramo pomnožiti 3. redak s $-\frac{9}{69}$ i dodati 4. retku. Time smo dobili i konačnu $\hat{A}^{(3)}$ matricu

$$\hat{A}^{(3)} = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 1 & 0 \\ -\frac{1}{5} & \frac{19}{5} & \frac{4}{5} & 3 \\ -\frac{1}{5} & -\frac{4}{19} & \frac{69}{19} & \frac{7}{19} \\ -\frac{2}{5} & -\frac{3}{19} & -\frac{9}{69} & \frac{7182}{1311} \end{bmatrix}$$

Sada lako čitamo

$$P = P^{(3)}P^{(2)}P^{(1)} = I \times \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}$$

$$L = \begin{bmatrix} 1 & & & \\ \frac{1}{5} & 1 & & \\ \frac{1}{5} & \frac{4}{19} & 1 & \\ \frac{2}{5} & \frac{3}{19} & \frac{9}{69} & 1 \end{bmatrix}, \quad U = \begin{bmatrix} 5 & 1 & 1 & 0 \\ & \frac{19}{5} & \frac{4}{5} & 3 \\ & & \frac{69}{19} & \frac{7}{19} \\ & & & \frac{7182}{1311} \end{bmatrix}$$

□

Pogledajmo još kako izgleda rješavanje sustava kada radimo LU faktorizaciju s pivoritanjem:

$$Ax = b \; \big/ \cdot P$$

$$PAx = Pb$$

$$L\underbrace{Ux}_{y} = Pb$$

Dakle, prvo rješavamo sustav $Ly = Pb$, a zatim $Ux = y$.

Algoritam 3 LU kompaktni zapis bez pivotiranja

```
for k = 1, 2, ..., n − 1 do
  for j = k + 1, ..., n do
    A_jk = A_jk / A_kk {zapiši elemente od L^(i) u k-ti stupac (odmah se mijenja predznak)}
  end for
  for j = k + 1, ..., n do
    for i = k + 1, ..., n do
      A_ij = A_ij − A_ik · A_kj {ažuriraj elemente koji pripadaju matrici A^(k)}
    end for
  end for
end for
```

2.4 LU faktorizacija s potpunim pivotiranjem

U i- tom koraku element s najvećom apsolutnom vrijednošću tražimo u odgovarajućoj $(n-i+1)\times(n-i+1)$ matrici te ga dovodimo na poziciju (i,i) zamjenama redaka (množenjem slijeva permutacijskom matricom) i stupaca (množenjem zdesna permutacijskom matricom). Time dobijemo $PAQ = LU$, gdje su P i Q permutacijske matrice.
Rješavanje sustava tada ide na sljedeći način:

- $Ax = b \,\big/ \cdot P$
- $PAx = Pb$
- $(PA\underbrace{Q)(Q^T}_{I}x) = Pb$
- $L\underbrace{UQ^Tx}_{y} = Pb$

1. $Ly = Pb$
2. $U\underbrace{Q^Tx}_{z} = y$
   - $Uz = y$
   - $Q \cdot \big/ \; Q^Tx = z$
   - $x = Qz$

Zadatak 2.3. *Riješite sustav*

$$\begin{aligned} x_1 - 2x_2 + x_3 &= 1\\ 2x_2 + 2x_3 &= 4\\ -2x_1 + 4x_2 + 2x_3 &= 2 \end{aligned}$$

LU faktorizacijom s potpunim pivotiranjem.

Rješenje. Matrica sustava je

$$\begin{bmatrix} 1 & -2 & 1\\ 0 & 2 & 2\\ -2 & 4 & 2 \end{bmatrix}.$$

Kod LU faktorizacije s potpunim pivotiranjem tražimo najveći element po modulu u cijeloj matrici. To je element $a_{23} = 4$. Stoga prvo trebamo zamijeniti 1. i 3. redak. Matrica permutacije je

$$P^{(1)} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix}.$$

Time dobivamo matricu $\breve{A}^{(1)}$:

$$\breve{A}^{(1)} = \begin{bmatrix} -2 & 4 & 2 \\ 0 & 2 & 2 \\ 1 & -2 & 1 \end{bmatrix}.$$

Sada još trebamo zamijeniti 1. i 2. redak. Matrica permutacije je

$$Q^{(1)} = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Dobili smo matricu $\breve{\breve{A}}^{(1)}$

$$\breve{\breve{A}}^{(1)} = \begin{bmatrix} 4 & -2 & 2 \\ 2 & 0 & 2 \\ -2 & 1 & 1 \end{bmatrix}.$$

Sada poništavamo elemente u prvom stupcu ispod dijagonale. Da poništimo element $\breve{\breve{a}}_{21}^{(1)}$, prvi redak množimo s $-\frac{2}{4} = -\frac{1}{2}$ i dodajemo drugom retku. Da poništimo element $\breve{\breve{a}}_{31}^{(1)}$ množimo prvi redak s $\frac{1}{2}$ i dodajemo trećem retku. Dakle matrica $L^{(1)}$ ima oblik

$$L^{(1)} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 1 & 0 \\ \frac{1}{2} & 0 & 1 \end{bmatrix}.$$

Matrica $A^{(1)} = L^{(1)}P^{(1)}AQ^{(1)}$ je jednaka

$$A^{(1)} = \begin{bmatrix} 4 & -2 & 2 \\ 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 2 \end{bmatrix}.$$

Sada bi poništavali elemente drugog stupca ispod dijagonale, no vidimo da nemamo što poništavati, prema tome gotovi smo. Dakle

$$L = \left(L^{(1)}\right)^{-1} = \begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ \frac{1}{2} & 1 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 0 & 1 \end{bmatrix}, \quad U = A^{(1)} = \begin{bmatrix} 4 & -2 & 2 \\ 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 2 \end{bmatrix}, \quad P = P^{(1)}, \quad Q = Q^{(1)}$$

i $PAQ = LU$.

Riješimo sustav. Prvo rješavamo sustav $Ly = Pb$, tj.

$$\begin{bmatrix} 1 & 0 & 0 \\ \frac{1}{2} & 1 & 0 \\ -\frac{1}{2} & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} y_1 \\ y_2 \\ y_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 4 \\ 2 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 \\ 4 \\ 1 \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned} y_1 &= 2 \\ y_2 &= 4 - \frac{1}{2}y_1 = 3 \\ y_3 &= 1 + \frac{1}{2}y_1 = 2. \end{aligned}$$

Zatim rješavamo sustav $Uz = y$, tj.

$$\begin{bmatrix} 4 & -2 & 2 \\ 0 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} z_1 \\ z_2 \\ z_3 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 \\ 3 \\ 2 \end{bmatrix}$$

$$\begin{aligned} z_3 &= 1 \\ z_2 &= 3 - z_3 = 2 \\ z_1 &= \frac{1}{4}(2 + 2z_2 - 2z_3) = 1 \end{aligned}$$

Konačno, rješenje je $x = Qz$

$$x = \begin{bmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} 1 \\ 2 \\ 1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 2 \\ 1 \\ 1 \end{bmatrix}$$

□

2.5 Faktorizacija Choleskog

Definicija 2.1. *Simetrična matrica $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$ je POZITIVNO-DEFINITNA ako za sve $x \in \mathbb{R}^n \setminus \{0\}$ vrijedi $x^T Ax > 0$.*

Propozicija 2.1. *Sljedeće četiri tvrdnje su ekvivalentne (za $A \in \mathbb{R}^{n\times n}$):*

1) A je pozitivno definitna

2) sve svojstvene vrijednosti od A su pozitivne

3) sve vodeće minore od A su pozitivne

4) postoji gornjetrokutasta matrica R sa pozitivnim elementima na dijagonali takva da je $A = R^T R$ (FAKTORIZACIJA CHOLESKOG).

Dakle, za simetrične pozitivno definitne matrice je $A = LU = R^T R$.

Zadatak 2.4. *Neka je A simetrična matrica koja ima LU faktorizaciju. Pokažite da se A može prikazati u obliku $A = LDL^T$, gdje je L donjetrokutasta s 1 na dijagonali,a D dijagonalna.*

Rješenje. A je simetrična $\implies$ $A = A^T$. Neka je $A = LU$ LU faktorizacija matrice A. Tada vrijedi

$$\begin{aligned} A = A^T = LU \;\Big/^T &\implies A = U^T L^T = LU \\ &\implies \underbrace{L^{(-1)}U^T}_{donjetrokutasta} = \underbrace{UL^{-T}}_{gornjetrokutasta} \\ &\implies L^{(-1)}U^T = UL^{-T} = D = diag \\ &\implies U = DL^T \\ &\implies A = LDL^T \end{aligned}$$

□

Algoritam 4 Faktorizacija Choleskog

for $i = 1, 2, \ldots, n$ **do**
  $r_{ii} = \sqrt{a_{ii} - \sum_{k=1}^{i-1} r_{ki}^2}$
  for $j = i+1, \ldots, n$ **do**
    $r_{ij} = \frac{1}{r_{ii}} \left(a_{ij} - \sum_{k=1}^{i-1} r_{ki} r_{kj} \right)$
  end for
end for

Ako se prilikom računanja r_{ii} vadi korijen iz negativnog broja, onda A nije pozitivno definitna.

Zadatak 2.5. *Dokažite da je matrica*

$$T = \begin{bmatrix} 2 & -1 & & & \\ -1 & 2 & -1 & & \\ & -1 & 2 & -1 & \\ & & -1 & 2 & -1 \\ & & & -1 & 2 \end{bmatrix}$$

pozitivno definitna.

Rješenje. T je pozitivno definitna $\iff$ ima faktorizaciju Choleskog. Prikažimo $T = R^T R$. Idemo prema Algoritmu (4).

$i = 1$:

$$r_{11} = \sqrt{a_{11}} = \sqrt{2}$$

$$j = 2\colon\ r_{12} = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(-1 - \overbrace{\sum_{k=1}^{i-1} r_{ki} r_{kj}}^{=0} \right) = -\frac{\sqrt{2}}{2}$$

$$j = 3\colon\ r_{13} = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(0 - \overbrace{\sum_{k=1}^{i-1} r_{ki} r_{kj}}^{=0} \right) = 0$$

$$j = 4\colon\ r_{14} = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(0 - \overbrace{\sum_{k=1}^{i-1} r_{ki} r_{kj}}^{=0} \right) = 0$$

$$j = 5\colon\ r_{15} = \frac{1}{\sqrt{2}} \left(0 - \overbrace{\sum_{k=1}^{i-1} r_{ki} r_{kj}}^{=0} \right) = 0$$

Dakle 1. redak od R je $(\sqrt{2}, -\frac{\sqrt{2}}{2}, 0, 0, 0)$.

$i = 2$:

$$\begin{aligned} r_{22} &= \sqrt{a_{22} - \text{suma kvadrata el. u R u stupcu iznad } r_{22}} \\ &= \sqrt{2 - \left(\frac{-\sqrt{2}}{2}\right)^2} = \sqrt{2 - \frac{1}{2}} = \sqrt{\frac{3}{2}} \end{aligned}$$

$j = 3$: $r_{23} = \frac{1}{r_{22}} (a_{23} - r_{12}r_{13}) = -\sqrt{\frac{2}{3}}$

$j = 4$: $r_{24} = \frac{1}{r_{22}} (a_{24} - r_{12}r_{14}) = 0$

$j = 5$: $r_{25} = \frac{1}{r_{22}} (a_{25} - r_{12}r_{15}) = 0$

Dakle 2. redak od R je $(0, \frac{\sqrt{3}}{2}, -\frac{\sqrt{2}}{3}, 0, 0)$.

$i = 3$:

$$\begin{aligned} r_{33} &= \sqrt{a_{33} - \text{suma kvadrata el. u R u stupcu iznad } r_{33}} \\ &= \sqrt{2 - \left(\frac{-\sqrt{2}}{3}\right)^2} = \sqrt{2 - \frac{2}{3}} = -\frac{2}{\sqrt{3}} \end{aligned}$$

$j = 4$: $r_{34} = \frac{1}{r_{33}} (a_{34} - r_{13}r_{14} - r_{23}r_{24}) = -\frac{\sqrt{3}}{2}$

$j = 5$: $r_{35} = \frac{1}{r_{33}} (a_{35} - r_{13}r_{15} - r_{23}r_{25}) = 0$

Dakle 3. redak od R je $(0, 0, \frac{2}{\sqrt{3}}, -\frac{\sqrt{3}}{2}, 0)$.

$i = 4$: $r_{44} = \sqrt{2 - \left(-\frac{\sqrt{3}}{2}\right)^2} = \sqrt{2 - \frac{3}{4}} = \frac{\sqrt{5}}{2}$

$j = 5$: $r_{45} = \frac{1}{r_{44}} (a_{44} - r_{14}r_{15} - r_{24}r_{25} - r_{34}r_{35}) = -\frac{2}{\sqrt{5}}$

Dakle 4. redak od R je $(0, 0, 0, \sqrt{\frac{5}{2}}, -\frac{2}{\sqrt{5}})$.

$i = 5$: $r_{55} = \sqrt{2 - \left(-\frac{2}{\sqrt{5}}\right)^2} = \sqrt{2 - \frac{4}{5}} = \sqrt{\frac{6}{5}}$ Dakle 5. redak od R je $(0, 0, 0, 0, \sqrt{\frac{6}{5}})$.

$A = R^T R$, gdje je

$$R = \begin{bmatrix} \sqrt{2} & \frac{\sqrt{2}}{2} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \frac{\sqrt{3}}{2} & -\frac{\sqrt{2}}{3} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \frac{2}{\sqrt{3}} & -\frac{\sqrt{3}}{2} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \sqrt{\frac{5}{2}} & -\frac{2}{\sqrt{5}} \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \sqrt{\frac{6}{5}} \end{bmatrix}$$

Pokazali smo da A ima faktorizaciju Choleskog, prema tome ona je pozitivno definitna. $\square$

3 Interpolacija polinomom

Polinomi su pogodni upravo zato što imamo efikasan način za računanje vrijednosti u točki. Hornerov algoritam koristimo za računanje vrijednosti polinoma u točki. Neka je zadan polinom $p(x) = \sum_{k=0}^{n} a_k x^k$. Možemo ga zapisati i kao

$$p(x) = (((a_n x + a_{n-1})\, x + a_{n-2})\, x + \ldots + a_1)\, x + a_0. \tag{5}$$

Iz tog zapisa izvodimo algoritam: Za računanje vrijednosti polinoma u točki koristeći Hor-

Algoritam 5 Hornerov algoritam

$s = a_n$
for $i = n-1 : -1 : 0$ **do**
  $s = s \cdot x_0 + a_i$
end for

nerovu shemu potrebno je **n zbrajanja i n množenja**.
Problem interplacije polinomom: Neka su zadane točke (x_i, y_i), $i = 0, 1, \ldots, n$ i $x_i \neq x_j$ za $i \neq j$. Treba naći polinom $p \in \mathcal{P}_n$ takav da je $p(x_i) = y_i$ za sve $i = 0, 1, \ldots, n$. Takav polinom zovemo INTERPOLACIJSKI POLINOM.
Ukoliko su $x_i \neq x_j$ za $i \neq j$ interpolacijski polinom postoji i jedinstven je. Ovisno koju bazu za prostor polinoma izaberemo dobijemo:

- Prikaz u standardnoj bazi
- Lagrangeov oblik interpolacijskog polinoma
- Newtonov oblik interpolacijskog polinoma

3.1 Prikaz interpolacijskog polinoma u standardnoj bazi

Skup $\{1, x, x^2, \ldots, x^n\}$ je baza za realan vektorski prostor $\mathcal{P}_n = \left\{p : p(x) = \sum_{k=0}^{n} a_k x^k, a_i \in \mathbb{R}\right\}$. Problem nalaženja interpolacijskog polinoma p se svodi na rješavanje sustava linearnih jednadžbi

$$p(x_i) = y_i, \quad i = 0, 1, \ldots, n.$$

To je sustav $(n+1) \times (n+1)$ koji ima jedinstveno rješenje. Sustav ima jedinstveno rješenje ako je matrica sustava regularna, tj. ako je determinanta te matrice različita od nule. Determinanta ovakvog sustava je Vandermondeova determinanta.

Zadatak 3.1. *Nađite interpolacijski polinom stupnja manjeg ili jednakog 2 koji prolazi točkama* $(-1, 3), (1, 5), (2, 0)$.

Rješenje. Tražimo polinom $p(x) = a_0 + a_1 x + a_2 x^2$ tako da vrijedi

$$\begin{aligned} p(-1) = 3 &\iff a_0 - a_1 + a_2 = 3 \\ p(1) = 5 &\iff a_0 + a_1 + a_2 = 5 \\ p(2) = 0 &\iff a_0 + 2a_1 + 4a_2 = 0. \end{aligned}$$

Rješavanjem sustava dobijemo $a_0 = 6, a_1 = 1, a_2 = -2$. Dakle, interpolacijski polinom je

$$p(x) = 6 + x - 2x^2.$$

□

Za određivanje interpolacijskog polinoma moramo riješiti sustav. Može li jednostavnije? Probajmo promijeniti bazu za $\mathcal{P}_n$.

3.2 Lagraneov interpolacijski polinom

Neka su zadane točke (x_i, y_i), $i = 0, 1, \ldots, n$. Definiramo polinome $\ell_i \in \mathcal{P}_n$ za $i = 0, 1, \ldots, n$

$$\ell_i(x) = \prod_{\substack{j=0\\ j\neq i}}^{n} \frac{x - x_j}{x_i - x_j} = \frac{\omega_i(x)}{\omega_i(x_i)}$$

pri čemu su

$$\omega(x) = \prod_{i=0}^{n}(x - x_i)$$
$$\omega_i(x) = \prod_{\substack{j=0\\ j\neq i}}^{n}(x - x_j) = \frac{\omega(x)}{x - x_i}$$

Za polinome ℓ_i vrijedi: $\ell_i(x_j) = \delta_{ij} = \begin{cases} 1 & i = j \\ 0 & i \neq j \end{cases}$. Dakle traženi interpolacijski polinom p možemo dobiti kao

$$\boxed{p(x) = \sum_{i=0}^{n} y_i \ell_i(x), \quad i, j = 0, 1, \ldots, n}. \tag{6}$$

Provjerite da je ovo zaista interpolacijski polinom!

Zadatak 3.2 (DZ)**.** *Dokažite da polinomi ℓ_i čine bazu prostora $\mathcal{P}_n$.*

Rješenje. Dovoljno je pokazati da su linearno nezavisni. Neka je

$$\sum_{k=0}^{n} \alpha_k l_k = 0.$$

Uvrstimo u jednakost redom čvorove interpolacije x_i, $i = 0, 1, \ldots, n$. Tada

$$\sum_{k=0}^{n} \alpha_k l_k(x_i) = 0 \implies \sum_{k=0}^{n} \alpha_k \delta_{ik} = 0 \implies \alpha_i = 0.$$

Dakle, svi α_i su nula, pa slijedi da polinomi čine bazu. □

Zadatak 3.3. *Nađite interpolacijski polinom stupnja* 2 *koji prolazi točkama* $(-1, 3)$, $(1, 5)$, $(2, 0)$.

Rješenje. Zapišimo kako izgledaju polinom Lagrangeove baze:

$$\ell_0 = \frac{(x-1)(x-2)}{(-1-1)(-1-2)} = \frac{x^2 - 3x + 2}{6}$$
$$\ell_1 = \frac{(x+1)(x-2)}{(1+1)(1-2)} = \frac{x^2 - x - 2}{-2}$$
$$\ell_2 = \frac{(x+1)(x-1)}{(2+1)(2-1)} = \frac{x^2 - 1}{3}$$

.

Interpolacijski polinom je

$$\begin{aligned} p(x) &= y_0\ell_0(x) + y_1\ell_1(x) + y_2\ell_2(x) \\ &= 3\frac{x^2-3x+2}{6} + 5\frac{x^2-x-2}{-2} + 0\frac{x^2-1}{3} && \text{zapis u Lagrangeovoj bazi} \\ &= -2x^2 + x + 6 && \text{zapis u standardnoj bazi} \end{aligned}$$

□

Zadatak 3.4. *Odredite broj operacija potreban za računanje vrijednosti Lagrangeovog interpolacijskog polinoma u točki x.*

Rješenje. Lagrangeov interpolacijski polinom je oblika

$$p(x) = \sum_{i=0}^{n} \underbrace{\frac{y_i}{\omega_i(x_i)}}_{A_i} \omega_i(x)$$

Primijetimo da vrijednost koeficijenata A_i ne ovisi o točki x i

$$\omega_i(x) = \prod_{\substack{j=0 \\ j\neq i}}^{n} (x_i - x_j).$$

Za računanje $\omega_i(x_i)$ nam treba

- n oduzimanja i
- $n-1$ množenja.

Za računanje jednog A_i, nakon što smo izračunali $\omega_i(x_i)$ nam treba

- 1 dijeljenje.

Za računanje svih A_i (ima ih $n+1$) nam prema tome treba

- $(n+1)n$ aditivnih operacija i
- $(n+1)n$ multiplikativnih operacija.

Pretpostavimo da smo ove elemente izračunali na početku i zapamtili (računanje u različitim točkama više puta).
Za računanje $\omega_i(x)$ nam treba:

- n aditivnih operacija
- $n-1$ multiplikativnih operacija.

Za računanje sume $p(x) = \sum_{i=0}^{n} A_i\omega_i(x_i)$ nam treba

- $n+1$ multiplikativna operacija i
- n aditivnih operacija.

Kada sve zbrojimo, dobijemo da nam je ukupno potrebno (imamo $n+1$ puta $\omega_i(x)$:

- $(n+1)n + n = (n+2)n$ aditivnih operacija i

- $(n+1)(n-1)+n+1=(n+1)n$ multiplikativnih operacija.

$\square$

Zaključujemo da nam je računanje LIP-a po formuli (5) neekonomično, jer je broj operacija proporcionalan kvadratu broja čvorova, čak i ako izuzmemo računanje dijelova koji nije ovisan o točki x već samo o čvorovima x_i.
Problem: kada računamo $\omega_i(x)$neka množenja ponavljamo $n+1$ puta. Zato ćemo $\omega_i(x)$ zapisati kao

$$\omega_i(x)=\frac{\omega(x)}{x-x_i},$$

pa se računanje $p_n(x)$ svodi na računanje prema formuli

$$\begin{aligned} p_n(x) &= \sum_{i=0}^{n} y_i \frac{\omega_i(x)}{\omega_i(x_i)} \\ &= \sum_{i=0}^{n} y_i \frac{\omega(x)}{(x-x_i)\omega_i(x_i)} \\ &= \omega(x) \sum_{i=0}^{n} \frac{y_i}{\omega_i(x_i)} \frac{1}{x-x_i} \\ &= \omega(x) \sum_{i=0}^{n} \frac{A_i}{x-x_i}. \end{aligned}$$

Mana: moramo provjeravati je li x jedan od čvorova, jer u protivnom dijelimo s nulom. Za računanje ove formule, uz pretpostavku da su A_i izračunati prije nam treba

- $3n+2$ A operacija
- $2n+2$ M operacija.

(Dokažite sami!). Vidimo da je ovaj broj znatno manji od onoga za prijašnju formulu.
Ako je i ovo veliki broj operacija, npr. ako moramo izvrjednjavati polinom u puno točaka, tada se on zapiše u standardnoj bazi i računa Hornerovim algoritmom.
Koristi se za dokaze.

3.3 Newtonov interpolacijski polinom

Lagrangeov oblik nije pogodan za povećanje stupnja polinoma jer interpolacijski polinom moramo računati od početka. Kod Newtonovog oblika to je jednostavno.
Neka su zadane točke (x_i, y_i), $i=0,1,\ldots,n$. **Newtonov interpolacijski polinom** za zadane čvorove dan je sa

$$p(x)=f[x_0]+\sum_{i=1}^{n} f[x_0,\ldots,x_i](x-x_0)\ldots(x-x_{i-1}).$$

Brojeve $f[x_0,\ldots,x_i]$ zovemo **podijeljene razlike**.
Primijetimo da je baza zadana sa

$$\left\{1,(x-x_0),(x-x_0)(x-x_1),\ldots,\prod_{k=0}^{n-1}(x-x_k)\right\}.$$

Dokažite da je ovo baza u $\mathcal{P}_n$.

Definicija 3.1. ***Podijeljena razlika nultog reda*** *u čvoru* x_i *dana je sa*

$$f[x_i] = y_i, \quad i = 0, 1, 2, \ldots, n$$

Podijeljena razlika k-tog reda *(*$k \geq 1$*) dobiva se iz podijeljenih razlika* $(k-1)$*-og reda formulom*

$$f[x_i, \ldots, x_{i+k}] = \frac{f[x_{i+1}, \ldots, x_{i+k}] - f[x_i, \ldots, x_{i+k-1}]}{x_{i+k} - x_i}$$

za $k = 1, \ldots, n$ *i* $i = 0, \ldots, n-k$.

Tablica podijeljenih razlika izgleda

$x_i \setminus k$	0	1	2	3
x_0	$f[x_0] = y_0$			
		$f[x_0, x_1]$		
x_1	$f[x_1] = y_1$		$f[x_0, x_1, x_2]$	
		$f[x_1, x_2]$		$f[x_0, x_1, x_2, x_3]$
x_2	$f[x_2] = y_2$		$f[x_1, x_2, x_3]$	
		$f[x_2, x_3]$		
x_3	$f[x_3] = y_3$			

Zadatak 3.5. *Nađite Newtonov interpolacijski polinom stupnja* ≤ 2 *koji prolazi točkama* $(-1, 3)$, $(1, 5)$, $(2, 0)$.

Rješenje. Formirajmo tablicu podijeljenih razlika

$x_i \setminus k$	0	1	2
-1	3		
		$\frac{5-3}{1-(-1)} = 1$	
1	5		$\frac{-5-1}{2-(-1)} = -2$
		$\frac{0-5}{2-1} = -5$	
2	0		

Slijedi

$$p(x) = 3 + 1(x - (-1)) + (-2)(x - (-1))(x - 1)$$

ili

$$p(x) = 0 * 1 - 5(x - 2) - 2(x - 2)(x - 1).$$

$\square$

Algoritam 6 Hornerov algoritam (NIP)

$s = f[x_0, \ldots, x_n]$
for $i = n-1, \ldots, 0$ **do**
  $s = s \cdot (x - x_1) + f[x_0, \ldots, x_i]$
end for

Za računanje vrijednosti Newtonovog interpolacijskog polinoma u točki x koristimo algoritam analogan Hornerovom algoritmu. Ovaj algoritam zahtjeva

- n M operacija
- 2n A operacija

Podijeljene razlike ne ovse o x pa se one izračunaju prije. Broj operacija potreban za njihovo računanje je

- $n(n+1)$ A operacija
- $\frac{n(n+1)}{2}$ M operacija

Usporedite sa Lagrangeovim polinomom.

3.4 Pogreške interpolacije

Neka je $f \in C^{n+1}([a,b])$, funkciju f interpoliramo u točkama $x_0, x_1, \ldots, x_n$ polinomom $p \in \mathcal{P}_n$, za kojeg vrijedi

$$p(x_i) = f(x_i) \quad i = 0, 1, \ldots, n.$$

Prava greška interpolacije u točki $x \in [x_0, x_n]$ dana je sa

$$|f(x) - p(x)|.$$

Za pravu grešku interpolacije vrijedi

$$|f(x) - p(x)| = \frac{|\prod_{i=0}^{n}(x - x_i)|}{(n+1)!} f^{n+1}(\xi), \quad \xi \in \langle x_0, x_n \rangle.$$

Ocjena prave greške interpolacije je

$$|f(x) - p(x)| \leq \frac{|\prod_{i=0}^{n}(x - x_i)|}{(n+1)!} M_{n+1} f$$

gdje je $M_{n+1} f = \max_{y \in [x_0, x_n]} |f^{(n+1)}(y)|$.
Pogrešku interpolacije na čitavom intervalu $[x_0, x_n]$ zovemo još i **uniformna pogreška**. Računamo je kao

$$\max_{x \in [x_0, x_n]} |f(x) - p(x)| = \max_{x \in [x_0, x_n]} \frac{|\prod_{i=0}^{n}(x - x_i)|}{(n+1)!} f^{n+1}(\xi_x).$$

Ocjena unifromne pogreške je

$$\max_{x \in [x_0, x_n]} |f(x) - p(x)| \leq \frac{|\omega(x_0, \ldots, x_n)|}{(n+1)!} M_{n+1} f$$

gdje je $\omega(x_0, \ldots, x_n) = \max_{x \in [x_0, x_n]} |(x - x_0) \ldots (x - x_n)|$.

Zadatak 3.6. *Nađite interpolacijski polinom stupnja* 2 *za funkciju* $f(x) = \ln(1+x)$ *sa čvorovima interpolacije* 0, 1 *i* 3.

a) Nađite $p(2)$*, pravu pogrešku interpolacije u točki* 2 *i ocjenu pogreške interpolacije u točki* 2*,*

b) nađite uniformnu ocjenu pogreške interpolacije i pravu uniformnu pogrešku.

Rješenje. a)

$x_i \setminus k$	0	1	2
0	0		
		$\ln 2$	
1	$\ln 2$		$\frac{-\ln 2}{6}$
		$\frac{\ln 4 - \ln 2}{3-1} = \frac{\ln 2}{2}$	
3	$\ln 4$		

$$p(x) = 0 + \ln 2(x-0) - \frac{\ln 2}{6}(x-0)(x-1)$$

Prava pogreška u točki 2 je

$$|f(2) - p(2)| = |\ln 3 - \frac{5}{3}\ln 2| = 0.056633.$$

Da bismo odredili ocjenu prave pogreške u točki 2 treba nam $f^{(3)}$ i maksimum njene aposlutne vrijednosti na $[0,3]$.

$$f'(x) = \frac{1}{1+x}, \quad f''(x) = -\frac{1}{(x+1)^2} \quad f'''(x) = \frac{2}{(x+1)^3}.$$

Kako je f''' strogo padajuća slijedi da je

$$M_3 f = f'''(0) = 2.$$

Slijedi da je ocjena

$$|f(2) - p(2)| \le \frac{|(2-0)(2-1)(2-3)|}{3!} 2 = \frac{2}{3} = 0.666667$$

Vidimo da je ocjena prave pogreške pesimistična (deset puta veća od prave).

b) Za ocjenu uniformne pogreške treba nam

$$\omega(0,1,3) = \max_{x\in[0,3]} |x(x-1)(x-3)| = \max_{x\in[0,3]} |x^3 - 4x^2 + 3x|.$$

Tražimo globalni maksimum

$$(x^3 - 4x^2 + 3x)' = 3x^2 - 8x + 3$$

Stacionarne točke su $x_1 = 0.451516$ i $x_2 = 2.21525$. Kako je $|\omega(x_1)| = 0.63113$, a $|\omega(x_2)| = 2.11261$, slijedi da je $\omega(0,1,3) = 2.11261$. Konačno

$$\max_{x\in[0,3]}|f(x)-p(x)| \leq \frac{|\omega(0,1,3)|}{3!}M_3 f = \frac{2.11261}{6}2 = 0.704204.$$

Da bismo našli uniformnu pogrešku treba nam

$$\max_{x\in[0,3]}|f(x)-p(x)| = \max_{x\in[0,3]}|\ln(1+x) - \ln 2 * x + \frac{\ln 2}{6}x(x-1)|$$

Kao i prije, tražimo ekstreme funkcije

$$(f(x)-p(x))' = \frac{2\ln 2 * x^2 - 5\ln 2 * x + 6 - 7\ln 2}{6(1+x)}.$$

Stacionarne točke su $x_1 = 0.39302$ i $x_2 = 2.10698$. Kako je $|f(x_1) - p(x_1)| = 0.0314944$ i $|f(x_1) - p(x_1)| = 0.0573484$ zaključujemo da je uniformna pogreška jednaka 0.0573484.

□

Zadatak 3.7. *Odredite $t \in \langle 0,1]$ tako da interpolacijski polinom za funkciju*

$$f(x) = x^2 - 6x + 8$$

s točkama interpolacije $(0, f(0))$, $(t, f(t))$ ima najmanju moguću maksimalnu pogrešku na segmentu $[0,1]$.

Rješenje. Pretpostavimo da smo pronašli takav $t = t^*$

$$t^* = \min_{t\in\langle 0,1]}\max_{x\in[0,1]}|f(x) - p_t(x)|.$$

Prvo tražimo maksimalnu pogrešku interpolacije. Newtonov interpolacijski polinom je oblika

$$p_t(x) = 8 + \frac{t^2 - 6t}{t}x$$

pa je $f(x) - p_t(x) = x^2 - tx$. Zadatak ćemo riješiti tako da prvo nađemo maksimalnu pogrešku interpolacije polinomom p_t, a onda minimiziramo tu pogrešku.
Ova funkcija ima ekstrem u $\frac{t}{2}$, a da nađemo maksimalnu pogrešku na intervalu $[0,1]$, trebamo usporediti apsolutne vrijednosti pogreške u lokalnim ekstermima i rubovima intervala. Kako je 0 čvor interpolacije, preostaje samo usporediti vrijednosti apsolutne pogreške u ekstremu i točki 1. Dakle

$$\max_{x\in[0,1]}|f(x)-p_t(x)| = \max\{|f(\frac{t}{2}) - p_t(\frac{t}{2})|, |f(1) - p_t(1)|\} = \max\left\{\frac{t^2}{4}, 1-t\right\}.$$

Ako nacrtamo funkcije $\frac{t^2}{4}$ i $1-t$,

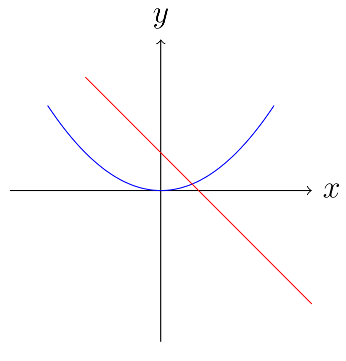

lako vidimo da vrijedi

$$\max\left\{\frac{t^2}{4}, 1-t\right\} = \begin{cases} 1-t & \text{za } t \in \langle 0, 2\sqrt{2}-2] \\ \frac{t^2}{4} & \text{za } t \in \langle 2\sqrt{2}-2, 1] \end{cases}$$

Točku $2\sqrt{2}-2$ smo dobili kao rješenje jednadžbe $\frac{t^2}{4} = 1-t$ koje pada u interval $[0,1]$. Kada uvrstimo u početni problem dobijemo

$$t^* = \min_{t\in\langle 0,1]} \max_{x\in[0,1]} |f(x) - p_t(x)| = 2\sqrt{2} - 2.$$

□

Zadatak 3.8 (DZ). *Zadane su vrijednosti funkcije $f(x) = \frac{1}{x}$ u točkama $\frac{1}{n}$, $n = 1, \ldots, 4$. Nađite vrijednosti svih interpolacijskih polinoma u točki $x = \frac{2}{3}$ i ocijenite pogrešku. Kada su stvarna greška i njena ocjena najmanje?.*

Rješenje. Točke interpolacije su $1, \frac{1}{2}, \frac{1}{3}, \frac{1}{4}$. Kako $\frac{2}{3}$ mora ležati u intervalu određenom najmanjom i najvećom točkom interpolacije, mogući izbori interpolacijskih polinoma su

- p_1, koji interpolira f u $\frac{1}{2}, 1$
- p_2, koji interpolira f u $\frac{1}{3}, 1$
- p_3, koji interpolira f u $\frac{1}{4}, 1$
- p_4, koji interpolira f u $\frac{1}{3}, \frac{1}{2}, 1$
- p_5, koji interpolira f u $\frac{1}{4}, \frac{1}{2}, 1$
- p_6, koji interpolira f u $\frac{1}{4}, \frac{1}{3}, 1$
- p_7, koji interpolira f u $\frac{1}{4}, \frac{1}{3}, \frac{1}{2}, 1$.

Dobije se da najmanju ocjenu pogreške ima p_1, a najmanje prave pogreške imaju p_1i p_4. □

3.5 Ekvidistantni čvorovi

mreža kod koje su svi susjedni čvorovi jednako udaljeni, npr. za $n+1$ čvor definiramo

$$x_i = x_0 + ih, \quad h = \frac{x_n - x_0}{n} \quad i = 0, \ldots, n.$$

Zadatak 3.9 (DZ). *Ako su čvorovi interpolacije ekvidistantni, tj. $x_{i+1} - x_i = h$, $i = 0, , \ldots, n$, onda vrijedi*

$$\omega(x_0, x_1, \ldots, x_n) = \max_{x\in[x_0,x_n]} |(x - x_0)\ldots(x - x_n)| < n!h^{n+1}$$

i

$$\max_{x\in[x_0,x_n]} |f(x) - p(x)| \leq \frac{h^{n+1}}{n+1} M_{n+1} f$$

Zadatak 3.10. *Zadana je funkcija*

$$f(x) = \frac{x+1}{(3-x)^2}$$

na intervalu $[1,2]$. Funkciju interpoliramo polinomom p sa $n+1$ čvorova na ekvidistantnoj mreži.

a) Dokažite da niz $(p_n)_n$ uniformno konvergira ka f na $[1,2]$.

b) Nađite najmanji $n \in \mathbb{N}$ za koji pogreška ne prelazi 10^{-2} na čitavom $[1,2]$.

Rješenje. Rastavimo funkciju na pracijalne razlomke

$$f(x) = \frac{4}{(3-x)^2} - \frac{1}{3-x}$$

Kako je

$$\left(\frac{1}{3-x}\right)' = \frac{1}{(3-x)^2}$$

imamo da je

$$f^{(n+1)}(x) = 4\left(\frac{1}{3-x}\right)^{(n+2)} - \left(\frac{1}{3-x}\right)^{(n+1)}$$

Indukcijom se pokaže da je

$$\left(\frac{1}{3-x}\right)^{(n)} = \frac{n!}{(3-x)^{n+1}}$$

pa je

$$f^{(n+1)}(x) = 4\frac{(n+2)!}{(3-x)^{n+3}} - \frac{(n+1)!}{(3-x)^{n+2}} = \frac{(n+1)!}{(3-x)^{n+3}}(5+4n+x)$$

pa je

$$|f^{(n+1)}(x)| = \frac{(n+1)!}{(3-x)^{n+3}}(5+4n+x) \leq (n+1)!(7+4n)$$

(najveće za $x = 2$). Koristeći formulu za ocjenu pogreške za ekvidistantnu mrežu, dobivamo

$$\max_{x\in[x_0,x_n]}|f(x)-p_n(x)| \leq \frac{h^{n+1}}{n+1}(n+1)!(7+4n) \underbrace{=}_{h=\frac{1}{n}} \frac{\frac{1}{n^{n+1}}}{n+1}(n+1)n(n-1)!(7+4n) = \frac{(n-1)!(4n+7)}{n^n}$$

Kako je

$$\frac{(n-1)!(4n+7)}{n^n} = \frac{1}{n}\frac{2}{n}\cdots\frac{n-1}{n}\frac{4n+7}{n} \leq \frac{5}{n}$$

jer je $\frac{2}{n} < 1, \ldots, \frac{n-1}{n} < 1$ i $\frac{4n+7}{n} < 5$ (za dovoljno veliki n), dobijemo

$$\max_{x\in[x_0,x_n]}|f(x) - p_n(x)| \leq \frac{5}{n} \to 0$$

kada n teži u ∞. Drugi dio zadatka dobijemo ako riješimo nejednadžbu

$$\frac{(n-1)!(4n+7)}{n^n} \leq 10^{-2}$$

i to uvršatavnjem $(n = 1, 2,)$. Nejednadžba je zadovoljena za $n = 9$ kada je izraz na lijevoj strani jednak 0.00447514. □

3.6 Čebiševljevi polinomi

Određeni su formulom

$$T_n(x) = \cos(n \arccos x), \quad n \in \mathbb{N} \cup \{0\}$$

Za njih vrijedi rekurzivna formula

$$\begin{aligned} T_{n+1}(x) &= 2xT_n(x) - T_{n-1}(x) \\ T_0(x) &= 1 \\ T_1(x) &= x \end{aligned}$$

Vodeći koeficijent od T_n je jednak 2^{n-1}.
Nultočke Čebiševljevog polinoma T_n su

$$x_k = \cos \frac{(2k+1)\pi}{2n}, \quad k = 0, 1, \ldots, n-1.$$

Teorem 3.1. *Za svaki polinom* $p \in \{p \in \mathcal{P}_n | p(x) = x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \ldots + a_0, a_i \in \mathbb{R}, i = 0, 1, \ldots, n-1\}$ *vrijedi*

$$\max_{x \in [-1,1]} |p(x)| \geq \frac{1}{2^{n-1}}.$$

Jednakost vrijedi ako i samo ako je $p = \frac{1}{2^{n-1}} T_n$.

Promatramo bijekciju $l : [a, b] \to [-1, 1]$ zadanu sa

$$l(x) = \frac{2}{b-a}(x-a) - 1$$

Na $[a, b]$ definiramo polinome

$$\tilde{T}_n(x) = (T_n \circ l)(x)$$

Tada je

$$\max_{x \in [a,b]} |\tilde{T}_n(x)| = \max_{x \in [-1,1]} |T_n(x)|$$

Ocjena pogreške interpolacijskog polinoma

$$|f(x) - p(x)| \leq \omega_n(x) \frac{M_{n+1}f}{(n+1)!}$$

povlači

$$\max_{x \in [a,b]} |f(x) - p(x)| \leq \max_{x \in [a,b]} |\omega_n(x)| \frac{M_{n+1}f}{(n+1)!}.$$

Kako polinom ω_n ima koeficijent 1 uz vodeću potenciju, zaključujemo da ako za čvorove interpolacije $x_0, x_1, \ldots, x_n$ uzmemo nultočke Čebiševljevog polinoma $\tilde{T}_{n+1}$ da je u tom slučaju $\max_{x \in [a,b]} |\omega_n(x)|$ minimalna.
Nultočke polinoma $\tilde{T}_n$ na $[a, b]$ su

$$\tilde{x}_k = \frac{1}{2} \left(a + b - (a-b) \cos \frac{(2k+1)\pi}{2n} \right), \quad k = 0, 1, \ldots, n-1.$$

U slučaju da smo odabrali nultočke polinoma $\tilde{T}_{n+1}$ za čvorove interpolacije dobijemo:

$$\max_{x \in [a,b]} |\omega_n(x)| = 2 \left(\frac{b-a}{4} \right)^{n+1}.$$

Zadatak 3.11. *Za funkciju*

$$f(x) = \frac{1}{1+25x^2}$$

na segmentu $[-1, 1]$ *nađite interpolacijski polinom stupnja* 2 *na ekvidistantnoj i Čebiševljevoj mreži te uniformnu ocjenu greške.*

Rješenje. Ekvidistantna mreža sastoji se od čvorova $-1, 0, 1$. Tablica podijeljenih razlika je

$x_i \setminus k$	0	1	2
-1	$\frac{1}{26}$		
		$\frac{25}{26}$	
0	1		$\frac{-25}{26}$
		$\frac{-25}{26}$	
1	$\frac{1}{26}$		

pa je interpolacijski polinom dan sa

$$p_2(x) = \frac{1}{26} + \frac{25}{26}(x+1) - \frac{25}{26}x(x+1) = 1 - \frac{25}{26}x^2.$$

Na Čebiševljevoj mreži čvorovi su dani kao nultočke polinoma $T_3(x) = \cos(3 \arccos x)$, a to su

$$x_i = \cos\frac{(2i+1)\pi}{6}, \quad i = 0, 1, 2$$

pa je

$$x_0 = \cos\frac{\pi}{6} = \frac{\sqrt{3}}{2}, \quad x_1 = 0, \quad x_2 = -\frac{\sqrt{3}}{2}$$

Tablica podijeljenih razlika je dana sa

$x_i \setminus k$	0	1	2
$\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{4}{79}$		
		$-\frac{150}{79\sqrt{3}}$	
0	1		$-\frac{100}{79}$
		$\frac{150}{79\sqrt{3}}$	
$-\frac{\sqrt{3}}{2}$	$\frac{4}{79}$		

pa je interpolacijski polinom dan sa

$$r_2(x) = \frac{4}{79} - \frac{150}{79\sqrt{3}}(x - \frac{\sqrt{3}}{2}) - \frac{100}{79}x(x - \frac{\sqrt{3}}{2}) = 1 - \frac{100}{79}x^2.$$

Tražimo ocjenu pogreške, pa nam treba maksimum funkcije $|f^{(3)}(x)|$ na $[-1,1]$. Kako je

$$\begin{aligned}
f'(x) &= -\frac{50x}{(1+25x^2)^2}\\
f''(x) &= -\frac{50(1-75x^2)}{(1+25x^2)^3}\\
f'''(x) &= -15000\frac{25x^3-x}{(1+25x^2)^4}\\
f^{(4)} &= \frac{15000}{(1+25x^2)^5}(3125x^4-250x^2+1)
\end{aligned}$$

Stacionarne točke od f''' su

$$x_{1,2} = \pm 0.275, \quad x_{3,4} = \pm 0.06498$$

Da nađemo maksimum, pogledajmo vrijednosti od f''' u stacionarnim točkama i rubovima intervala:

$$\begin{aligned}
|f'''(x_2)| = |f'''(x_1)| &= 56.62\\
|f'''(x_3)| = |f'''(x_4)| &= 583.57\\
|f'''(1)| = |f'''(-1)| &= 0.787
\end{aligned}$$

Za uniformnu ocjenu greške treba naći

$$\max_{x\in[-1,1]} |(x+1)x(x-1)|.$$

Promatramo polinom $\omega_2(x) = x^3 - x$. On svoje ekstreme postiže u točkama $\pm\frac{1}{\sqrt{3}}$ i po apsolutnoj vrijednosti oni iznose $\frac{2\sqrt{3}}{9}$ pa je uniformna ocjena greške za ekvidistantnu mrežu jednaka

$$\max_{x\in[-1,1]} |f(x) - p_2(x)| \leq 37.436.$$

Za interpolacijski polinom na Čebiševljevoj mreži je

$$\max_{x\in[-1,1]} |(x+\frac{\sqrt{3}}{2})x(x-\frac{\sqrt{3}}{2})| = \frac{1}{4}$$

pa je uniformna ocjena pogreške dana sa

$$\max_{x\in[-1,1]} |f(x) - r_2(x)| \leq 24.315.$$

Prave maksimalne pogreške su:

- 0.646229 za ekvidistantnu mrežu (postiže se u $x = 0.404921$),
- 0.6005977 za čebiševljevu mrežu (postiže se u $x = 0.371166$).

□

3.7 Po dijelovima linearna interpolacija

Neka je dana mreža

$$a = x_0 < x_1 < \ldots < x_n = b$$

na $[a, b]$. **LINEARNI SPLINE** na toj mreži, za funkciju f je ona funkcija čija je restrikcija na $[x_{i-1}, x_i]$ linearni polinom:

$$l_i(x) = \frac{x - x_{i-1}}{x_i - x_{i-1}} f(x_i) + \frac{x_i - x}{x_i - x_{i-1}} f(x_{i-1}), \quad \text{za } x \in [x_{i-1}, x_i].$$

Pogreška ove interpolacije u nekoj točki x je jednaka pogreški interpolacije linearnim polinomom, pa su nam rezultati otprije poznati.

Teorem 3.2. *Neka je zadana funkcija f na $[a, b]$. Neka je zadana mreža $a = x_0 < x_1 < \ldots < x_n = b$ i linearni spline l za funkciju f u čvorovima x_i, tj.*

$$f(x_i) = l(x_i), \quad \forall i = 0, 1, \ldots, n$$

Tada vrijedi

(1) ako je $f \in C^2([a, b])$, $\max_{x\in[a,b]} |f(x) - l(x)| \leq \frac{1}{8}\Delta^2 M_2 f$,

(2) ako je $f \in C^1([a, b])$, $\max_{x\in[a,b]} |f(x) - l(x)| \leq \frac{1}{2}\Delta M_1 f$,

(3) ako je $f \in C([a, b])$, $|f(x) - l(x)| \leq \max_{\xi\in[x_{i-1},x_i]} \{|f(\xi) - f(x_i)|, |f(\xi) - f(x_{i-1})|\}$, za $x \in [x_{i-1}, x_i]$,

pri čemu je $\Delta = \max_{i=1,2,\ldots,n}(x_i - x_{i-1})$.

Zadatak 3.12. *Aproksimiramo funkciju $f(x) = \ln x$ na $[1, 100]$ po dijelovima linearnom interpolacijom. Fiksiramo traženu točnost $\varepsilon = 10^{-4}$ koju zahtijevamo na čitavom intervalu. Nađite broj čvorova da se postigne tražena točnost uz*

a) ekvidistantnu mrežu s korakom h na čitavom $[1, 100]$,

b) podijelimo interval na tri dijela : $[1, 2], [2, 7], [7, 100]$ te napravimo ekvidistantnu mrežu na svakom od njih s koracima h_1, h_2 i h_3.

Rješenje.

$$f(x) = \ln x, \quad f'(x) = \frac{1}{x}, \quad f''(x) = -\frac{1}{x^2}.$$

Vidimo da na intervalu $[a, b]$, funkcija $|f''|$ postiže svoj maksimum u lijevom rubu intervala (strogo padajuća).

a) Koristeći ocjenu pogreške iz teorema dobivamo da je na $[1, 100]$, uz ekvidistantnu mrežu s korakom h, pogreška interpolacije

$$\max_{x\in[1,100]} |f(x) - l(x)| \leq \frac{1}{8} h^2 |f''(1)| = \frac{h^2}{8}.$$

Tražimo h tako da je

$$\frac{h^2}{8} < \varepsilon = 10^{-4}.$$

To znači da mora biti

$$h < 10^{-2}\sqrt{8} = 0.028284.$$

$$h = \frac{b - a}{n} \implies n = \frac{b - a}{h} > \frac{99}{10^{-2}\sqrt{8}} = 3500.17$$

Prema tome broj podsegmenata mora biti $n = 3501$, tj. broj čvorova je 3502.

b) 1. interval [1,2]: $M_2 f = |f''(1)| = 1$, dakle

$$h_1^2 < 8 * 10^{-4} \implies h_1 < 0.02828427.$$

$$h_1 = \frac{2-1}{n_1} \implies n_1 > \frac{1}{h_1} = 35.35$$

Dakle $n_1 = 36$

2. interval [2,7]: $M_2 f = |f''(2)| = \frac{1}{4}$, dakle

$$h_2^2 < 32 * 10^{-4} \implies h_2 < 0.05656824.$$

$$h_2 = \frac{7-2}{n_2} \implies n_2 > \frac{5}{h_2} = 88.38$$

Dakle $n_2 = 89$

3. interval [7,100]: $M_2 f = |f''(7)| = \frac{1}{49}$, dakle

$$h_3^2 < 392 * 10^{-4} \implies h_3 < 0.197989.$$

$$h_3 = \frac{100-7}{n_3} \implies n_3 > \frac{93}{h_3} = 469.72$$

Dakle $n_3 = 470$

Dakle ukupno nam treba $(n_1 + 1) + (n_2 + 1) + (n_3 + 1) - 2 = 596$ čvorova.

□

3.8 Višestruki čvorovi

Osim interpoliranja funkcijskih vrijednosti, možemo interpolirati i vrijednosti njenih derivacija. Razlikujemo dva slučaja:

1. zadane su **redom** sve derivacije u nekoj točki
2. u nekoj točki su zadane samo neke derivacije

U prvom slučaju vrijedi teorem koji kaže da takva interpolacija postoji, dok u drugom slučaju ta interpolacija ne mora uvijek postojati.

Teorem 3.3. *Neka su zadani čvorovi $x_0 < x_1 < \ldots < x_m$, kratnosti $n_i \geq 1$, $i = 0, \ldots, m$, te brojevi $y_i^{(k)}$, $k = 0, \ldots, n_i - 1$, $i = 0, \ldots, m$. Tada postoji točno jedan polinom p stupnja $n = -1 + \sum_{k=0}^{m} n_k$, takav da je*

$$p^{(k)}(x_i) = y_i^{(k)}, \quad k = 0, \ldots, n_i - 1, \ i = 0, \ldots, m.$$

Nadalje, ako je $x \in [x_0, x_m]$ i $f \in C^n([x_0, x_m])$, tada postoji $\xi \in (x_0, x_m)$ takav da vrijedi

$$f(x) - p(x) = \frac{(x - x_0)^{n_0}(x - x_1)^{n_1} \ldots (x - x_m)^{n_m}}{(n+1)!} f^{(n+1)}(\xi)$$

Ako ovakav interpolacijski problem rješavamo pomoću Newtonovog interpolacijskog polinoma, uočavamo da ne znamo izračunati $f[x_i, x_i]$, jer dobivamo 0/0. No vrijedi:

$$f[x_i, x_i] = \lim_{h \to 0} f[x_i, x_i + h] = \lim_{h \to 0} \frac{f(x_i + h) - f(x_i)}{x_i + h - x_i} = f'(x_i).$$

Vrijedi i općenitiji rezultat:

$$f\,\underbrace{[x_i, \ldots, x_i]}_{k+1} = \frac{f^{(k)}(x_i)}{k!}.$$

Zadatak 3.13. *Konstruirajte interpolacijski polinom koji zadovoljava sljedeće uvjete:*

x_i	$f(x_i)$	$f'(x_i)$	$f''(x_i)$
1	2	3	–
2	6	7	8

Rješenje. Tablica podijeljenih razlika je

$x_i \setminus k$	0	1	2	3	4
1	2				
		3			
1	2		1		
		4		2	
2	6		3		-1
		7		1	
2	6		4		
		7			
2	6				

interpolacijski polinom je

$$p(x) = 2 + 3(x-1) + (x-1)(x-1) + 2(x-1)(x-1)(x-2) - (x-1)^2(x-2)^2$$

□

Zadatak 3.14. *Konstruirajte, ako postoji, interpolacijski polinom za zadane vrijednosti funkcije f*

x_i	$f(x_i)$	$f'(x_i)$	$f''(x_i)$
-1	4	17	–
0	2	–	4
1	8	17	–

Rješenje. Tražimo polinom stupnja 5 (6. uvjeta interpolacije)

$$\begin{aligned} p(x) &= a + bx + cx^2 + dx^3 + ex^4 + fx^5 \\ p'(x) &= b + 2cx + 3dx^2 + 4ex^3 + 5fx^4 \\ p''(x) &= 2c + 6dx + 12ex^2 + 20fx^3 \end{aligned}$$

Iz uvjeta interpolacije

$$\begin{aligned} p(-1) &= f(-1) = 4 \\ p'(-1) &= f'(-1) = 17 \\ p(0) &= f(0) = 2 \\ p''(0) &= f''(0) = 4 \\ p(1) &= f(1) = 8 \\ p'(1) &= f'(1) = 17 \end{aligned}$$

dobijemo sustav

$$
\begin{aligned}
a - b + c - d + e - f &= 4 \\
b - 2c + 3d - 4e + 5f &= 17 \\
a &= 2 \\
2c &= 4 \\
a + b + c + d + e + f &= 8 \\
b + 2c + 3d + 4e + 5f &= 17
\end{aligned}
$$

Odmah vidimo da je $a = c = 2$. Uzmemo li to u obzir, dobijemo sustav:

$$
\begin{aligned}
-b - d + e - f &= 0 \\
b + 3d - 4e + 5f &= 21 \\
b + d + e + f &= 4 \\
b + 3d + 4e + 5f &= 13
\end{aligned}
$$

Dodavanjem prve jednadžbe ostalima dobivamo

$$
\begin{aligned}
-b - d + e - f &= 0 \\
2d - 3e + 4f &= 21 \\
2e &= 4 \\
2d + 5e + 4f &= 13
\end{aligned}
$$

Iz treće jednadžbe čitamo $e = 2$. Uvrštavanjem dobivamo kontradikciju:

$$
\begin{aligned}
-b - d - f &= 2 \\
2d + 4f &= 27 \\
2d + 4f &= 3
\end{aligned}
$$

Dakle, ne postoji interpolacijski polinom koji zadovoljava zadane uvjete.
(Determinanta ove matrice je 0 (izračunajte!), pa sustav nema rješenja. Drugi način) $\square$

Zadatak 3.15. *Konstruirajte interpolacijski polinom za zadane vrijednosti funkcije f*

x_i	$f(x_i)$	$f'(x_i)$	$f''(x_i)$
-1	20	$-$	108
0	0	-6	$-$
1	4	$-$	0

Rješenje. Traženi interpolacijski polinom će biti stupnja 5, ako postoji. Neka je on zadan kao u prethodnom zadatku. Iz uvjeta interpolacije

$$
\begin{aligned}
p(-1) &= f(-1) = 20 \\
p''(-1) &= f''(-1) = 108 \\
p(0) &= f(0) = 0 \\
p'(0) &= f'(0) = -6 \\
p(1) &= f(1) = 4 \\
p''(1) &= f''(1) = 0
\end{aligned}
$$

dobijemo sustav

$$
\begin{aligned}
a - b + c - d + e - f &= 20 \\
2c - 6d + 12e - 20f &= 108 \\
a &= 0 \\
b &= -6 \\
a + b + c + d + e + f &= 4 \\
2c + 6d + 12e + 20f &= 0
\end{aligned}
$$

Rješavanjem sustava dobivamo $a = 0$, $b = -6$, $c = 9$, $d = 1$, $e = 3$, $f = -3$, pa je traženi interpolacijski polinom

$$p(x) = -6x + 9x^2 + x^3 + 3x^4 - 3x^5.$$

□

3.9 Po dijelovima kubična interpolacija

Funkciju f aproksimiramo funkcijom φ koja je na svakom podintervalu $[x_{i-1}, x_i]$ kubični polinom, tj.

$$\varphi\big|_{[x_{i-1},x_i]} = p_i,$$

gdje je svaki polinom p_i stupnja 3 i zapisujemo ga relativno s obzirom na lijevu točku intervala:

$$p_i(x) = c_{0,i} + c_{1,i}(x - x_{i-1}) + c_{2,i}(x - x_{i-1})^2 + c_{3,i}(x - x_{i-1})^3.$$

Za svaki polinom p_i treba odrediti 4 koeficijenta. Uvjeti su sljedeći

$$
\begin{aligned}
p_k(x_{k-1}) &= f_{k-1} \\
p_k(x_k) &= f_k \\
p_k'(x_{k-1}) &= s_{k-1} \\
p_k'(x_k) &= s_k
\end{aligned}
$$

Za sada su s_{k-1} i s_k neki brojevi. Ovisno o tome kako se oni definiraju, dobivamo drugačije metode.
Ako polinome napišemo u Newtonovom obliku, dobijemo

$$p_k(x) = f[x_{k-1}] + f[x_{k-1}, x_{k-1}](x - x_{k-1}) + f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k](x - x_{k-1})^2 + f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k](x - x_{k-1})^2(x - x$$

Definirajmo $h_k = x_k - x_{k-1}$. Sređivanjem, tako da dobijemo samo potencije od $(x - x_{k-1})$ dobijemo:

$$
\begin{aligned}
p_k(x) = {} & f[x_{k-1}] + f[x_{k-1}, x_{k-1}](x - x_{k-1}) + \left(f[x_{k-1}, x_k, x_k] - h_k f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k]\right)(x - x_{k-1})^2 \\
& + f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k](x - x_{k-1})^3
\end{aligned}
$$

gdje su

$$
\begin{aligned}
f[x_{k-1}, x_{k-1}] &= s_{k-1} \\
f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k] &= \frac{f[x_{k-1}, x_k] - s_{k-1}}{h_k} \\
f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k] &= \frac{s_k + s_{k-1} - 2f[x_{k-1}, x_k]}{h_k^2}
\end{aligned}
$$

Uspoređivanjem s osnovnim oblik polinoma, dobijemo da su koeficijenti zadani formulama

$$
\begin{aligned}
c_{0,k} &= f_{k-1}\\
c_{1,k} &= s_{k-1}\\
c_{2,k} &= f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k] - h_k f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k]\\
c_{3,k} &= f[x_{k-1}, x_{k-1}, x_k, x_k].
\end{aligned}
$$

Načini biranja s_k:

- KUBIČNA HERMITEOVA INTERPOLACIJA: $s_k = f'(x_k)$
- KUBIČNA KVAZIHERMITEOVA INTERPOLACIJA: brojevi s_k su aproksimacije vrijednosti derivacije funkcije f.

Jedan načina aproksimacije derivacije je **BESSELOVA APROKSIMACIJA DERIVACIJA**:
povlačimo kvadratni interpolacijski polinom te ga deriviramo. Vrijednosti njegove derivacije u točki x_k će biti s_k.
U unutrašnjim čvorovima x_k povlačimo interpolacijski polinom kroz x_{k-1}, x_k, x_{k+1}, u čvoru x_0 provlačimo kroz x_0, x_1, x_2, a u čvoru x_n provlačimo kroz x_{n-2}, x_{n-1}, x_n. Dobijemo

$$
\begin{aligned}
s_0 &= \frac{(2h_1 + h_2) f[x_0, x_1] - h_1 f[x_1, x_2]}{h_1 + h_2}\\
s_n &= \frac{(h_{n-1} + 2h_n) f[x_{n-1}, x_n] - h_n f[x_{n-2}, x_{n-1}]}{h_{n-1} + h_n}\\
s_k &= \frac{h_{k+1} f[x_{k-1}, x_k] + h_k f[x_k, x_{k+1}]}{h_k + h_{k+1}}, \quad k = 1, 2, \ldots, n-1
\end{aligned}
$$

Zadatak 3.16. *Po dijelovima kubičnom Besselovom kvazihermitskom interpolacijom interpoliramo funkciju f zadanu tablicom:*

x_i	-2	-1.5	0.5	1	1.5
$f(x_i)$	2.5	1	0	1	2.5

Izračunajte vrijednost interpolacije u točki $x = 0.25$.

Rješenje. Kako se točka 0.25 nalazi u intervali $[-1.5, 0.5] = [x_1, x_2]$, trebamo naći s_1 i s_2. Za $k = 1, 2$, s_k-ove računamo po formulama

$$
\begin{aligned}
s_1 &= \frac{h_2 f[x_0, x_1] + h_1 f[x_1, x_2]}{h_1 + h_2}\\
s_2 &= \frac{h_3 f[x_1, x_2] + h_2 f[x_2, x_3]}{h_2 + h_3}
\end{aligned}
$$

Primijetimo da je $h_1 = x_1 - x_0 = 0.5$, $h_2 = x_2 - x_1 = 2$, $h_3 = x_3 - x_2 = 0.5$. Računamo podijeljene razlike:

$x_i \setminus k$	0	1
-2	2.5	
		-3
-1.5	1	
		-0.5
0.5	0	
		2
1	1	
		3
1.5	2.5	

Uvrštavanjem dobijamo $s_1 = -2.5$ i $s_2 = 1.5$. Napravimo Newtonov oblik IP-a:

$x_i \setminus k$	0	1	2	3
-1.5	1			
		-2.5		
1.5	1		1	
		-0.5		0
0.5	0		1	
		1.5		
0.5	0			

pa interpolacijski polinom glasi:

$$p(x) = 1 - 2.5(x + 1.5) + (x + 1.5)^2.$$

$$p(0.25) = -0.3125$$

$\square$

3.10 Kubična spline interpolacija

Brojeve $s_0, \dots, s_n$ određujemo iz zahtjeva da φ ima neprekidnu drugu derivaciju

$$\begin{aligned}
\varphi(x_{k-1}) &= f_{k-1} \\
\varphi(x_k) &= f_k \\
p'_k(x_k) &= p'_{k+1}(x_k) \\
p''_k(x_k) &= p''_{k+1}(x_k)
\end{aligned}$$

Uvrštavanjem i sređivanjem dobivamo sustav jednadžbi u nepoznanicama s_k:

$$h_{k+1}s_{k-1} + 2(h_k + h_{k+1})s_k + h_k s_{k+1} = 3(h_{k+1}f[x_{k-1}, x_k] + h_k f[x_k, x_{k+1}]), \quad k = 1, \dots, n-1$$

Dakle, imamo $n-1$ jednadžbi i $n+1$ nepoznanica. Jedinstvenost rješenja ćemo imati ako su zadani s_0 i s_n.

Zadatak 3.17. *Kubični spline s interpolira funkciju $f(x) = cos x$ na mreži čvorova $x_k = \frac{\pi i}{6}$, $i \in \{-2, -1, 1, 2\}$, $k = 0, 1, 2, 3$ i zadovoljava rubne uvjete*

$$\begin{aligned}
s'\left(-\frac{\pi}{3}\right) &= f'\left(-\frac{\pi}{3}\right) \\
s'\left(\frac{\pi}{3}\right) &= f'\left(\frac{\pi}{3}\right)
\end{aligned}$$

Izračunajte vrijednosti splinea, njegove prve i druge derivacije u točki 0 *i nađite pripadne pogreške.*

Rješenje.

$$
\begin{aligned}
s_0 &= f'\left(-\frac{\pi}{3}\right) = \frac{\sqrt{3}}{2} \\
s_3 &= f'\left(\frac{\pi}{3}\right) = -\frac{\sqrt{3}}{2}
\end{aligned}
$$

Preostale s_1, s_2 dobijemo iz sustava. Moramo izračunati podijeljene razlike

$$
\begin{array}{c|cc}
x_i \setminus k & 0 & 1 \\
\hline
-\frac{\pi}{3} & \frac{1}{2} & \\
 & & \frac{3(\sqrt{3}-1)}{\pi} \\
-\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & \\
 & & 0 \\
\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & \\
 & & -\frac{3(\sqrt{3}-1)}{\pi} \\
\frac{\pi}{3} & \frac{1}{2} &
\end{array}
$$

Uočimo još da je $h_1 = h_3 = \frac{\pi}{6}$ i $h_2 = \frac{\pi}{3}$. Dobijemo sustav

$$
\begin{aligned}
h_2 s_0 + 2(h_1 + h_2)s_1 + h_1 s_2 &= 3(h_2 f[x_0, x_1] + h_1 f[x_1, x_2]) \\
h_3 s_1 + 2(h_2 + h_3)s_2 + h_2 s_3 &= 3(h_3 f[x_1, x_2] + h_2 f[x_2, x_3])
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
\frac{\pi}{3} \cdot \frac{\sqrt{3}}{2} + 2 \cdot \frac{\pi}{2} s_1 + \frac{\pi}{6} s_2 &= 3 \cdot \left(\frac{\pi}{3} \cdot \frac{3(\sqrt{3}-1)}{\pi} + \frac{\pi}{6} \cdot 0 \right) \\
\frac{\pi}{6} s_1 + 2 \cdot \frac{\pi}{2} s_2 + \frac{\pi}{3} \left(-\frac{\sqrt{3}}{2} \right) &= 3 \cdot \left(\frac{\pi}{6} \cdot 0 + \frac{\pi}{3} \cdot \frac{-3(\sqrt{3}-1)}{\pi} \right)
\end{aligned}
$$

Rješavanjem dobijemo:

$$
\begin{aligned}
s_1 &= 0.4924582717 \\
s_2 &= -0.4924582717
\end{aligned}
$$

Radimo Newtonov oblik interpolacijskog polinoma

$$
\begin{array}{c|cccc}
x_i \setminus k & 0 & 1 & 2 & 3 \\
\hline
-\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & & & \\
 & & s_1 & & \\
-\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & & -0.4702630093 & \\
 & & 0 & & 0 \\
\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & & -0.4702630093 & \\
 & & s_2 & & \\
\frac{\pi}{6} & \frac{\sqrt{3}}{2} & & &
\end{array}
$$

$$
p_3(x) = 0.8660254038 + 0.4924582717 \left(x + \frac{\pi}{6} \right) - 0.4702630093 \left(x + \frac{\pi}{6} \right)^2
$$

Dobivamo tablicu

j	$f^{(j)}(0)$	$p_3^{(j)}(0)$	greška
0	1	0.9949506778	0.0050493222
1	0	0	0
2	-1	-0.9405260186	-0.0594739814

□

4 Metoda najmanjih kvadrata

4.1 Diskretna metoda najmanjih kvadrata

Zadane su točke (x_k, f_k), $k = 0, 1, \ldots, n$ koje želimo aproksimirati nekom funkcijom φ oblika

$$\varphi = \varphi\left(x, a_0, \ldots, a_m\right), \quad m << n$$

koja ovisi o koeficijentima a_i, $i = 0, 1, \ldots, m$ koje treba izračunati.
Ako je φ linearna u $a_0 \ldots, a_m$, tj. oblika

$$\varphi(x) = a_0\varphi_0(x) + a_1\varphi_1(x) + \ldots + a_m\varphi_m(x)$$

minimiziramo funkciju S:

$$S = S\left(a_0, a_1, \ldots, a_m\right) = \sum_{k=0}^{n} \left(f_k - \varphi(x_k)\right)^2,$$

tj. tražimo da 2-norma vektora pogrešaka u čvorovima aproksimacije bude najmanja moguća.
Nužan uvjet egzistencije ekstrema je

$$\frac{\partial S}{\partial a_i} = 0, \quad i = 0, 1, \ldots, m.$$

Ovaj sustav zovemo *sustav normalnih jednadžbi.*
Iz prirode problema se vidi da će stacionarna točka biti baš točka minimuma za funkciju S.

Zadatak 4.1. *Izmjereni su sljedeći podaci:*

x_k	0	1	2	3	4
f_k	3.8	3.7	4.0	3.9	4.3

Nađite aproksimaciju pravcem metodom najmanjih kvadrata za taj skup podataka.

Rješenje. Tražimo funkciju φ oblika

$$\varphi(x) = ax + b.$$

Treba minimizirati funkciju

$$S = \sum_{k=0}^{4} \left(f_k - \varphi(x_k)\right)^2 = \sum_{k=0}^{4} \left(f_k - ax_k - b\right)^2.$$

Tražimo stacionarne točke od S:

$$\begin{aligned}
\frac{\partial S}{\partial a} &= -2\sum_{k=0}^{4} \left(f_k - ax_k - b\right) x_k = 0 \\
\frac{\partial S}{\partial b} &= -2\sum_{k=0}^{4} \left(f_k - ax_k - b\right) \qquad = 0
\end{aligned}$$

Sređivanjem dobivamo sustav 2×2:

$$\begin{aligned} a\sum_{k=0}^{4} x_k^2 + b\sum_{k=0}^{4} x_k &= \sum_{k=0}^{4} f_k x_k \\ a\sum_{k=0}^{4} x_k + 5b &= \sum_{k=0}^{4} f_k \end{aligned}$$

Napravimo tablicu koeficijenata za sustav:

x_k	f_k	x_k^2	$x_k f_k$
0	3.8	0	0.0
1	3.7	1	3.7
2	4.0	4	8.0
3	3.9	9	11.7
4	4.3	16	17.2
$\sum$: 10	19.7	30	40.6

Sustav sada glasi:

$$\begin{aligned} 30a + 10b &= 40.6 \\ 10a + 5b &= 19.7. \end{aligned}$$

Rješavanjem sustava dobivamo:

$$a = 0.12, \quad b = 3.7,$$

pa tražena aproksimacijska funkcija φ glasi:

$$\varphi(x) = 0.12x + 3.7.$$

□

Zadatak 4.2. *Odredite funkciju oblika $\varphi(x) = be^{ax}$ koja aproksimira podatke*

x_k	1	2	3	4
f_k	7	11	17	27

metodom najmanjih kvadrata.

Rješenje. Kako funkcija φ nije linearna (u koeficijentu a), treba je linearizirati. U ovom slučaju imamo:

$$\psi(x) = \ln \varphi(x) = \ln (be^{ax}) = \ln b + ax.$$

Uvedimo oznake:

$$A = a, \quad B = \ln b.$$

Dakle linearizirana funkcija je $\psi(x) = Ax + B$. Definirati ćemo još $h_k = \ln f_k$. Sada imamo novu tablicu podataka:

x_k	1	2	3	4
h_k	$\ln 7 = 1.94591$	$\ln 11 = 2.397895$	$\ln 17 = 2.83321$	$\ln 27 = 3.29584$

Minimiziramo funkciju

$$S = S(A,B) = \sum_{k=0}^{3} (h_k - \psi(x_k))^2 = \sum_{k=0}^{3} (h_k - Ax_k - B)^2 .$$

Uvjeti za minimum daju:

$$\begin{aligned} \frac{\partial S}{\partial A} &= -2\sum_{k=0}^{3} (h_k - Ax_k - B)\, x_k = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial b} &= -2\sum_{k=0}^{3} (h_k - Ax_k - B) \quad\;\; = 0 \end{aligned}$$

tj., sređivanjem dobivamo sustav

$$\begin{aligned} A\sum_{k=0}^{3} x_k^2 + B\sum_{k=0}^{3} x_k &= \sum_{k=0}^{3} h_k x_k \\ A\sum_{k=0}^{3} x_k + 4B \qquad &= \sum_{k=0}^{3} h_k \end{aligned}$$

Izračunajmo koeficijente sustava:

x_k	h_k	x_k^2	$x_k h_k$
1	1.94591	1	1.94591
2	2.39795	4	4.7959
3	2.83321	9	8.49963
4	3.29584	16	13.18336
$\sum$: 10	10.47291	30	28.4248

Sustav sada glasi:

$$\begin{aligned} 30A + 10B &= 28.4248 \\ 10A + 4B &= 10.47291 \end{aligned}$$

Rješavanjem sustava dobivamo:

$$A = 0.448505, \quad B = 1.496965.$$

Vraćamo zamijenu:

$$a = A = 0.0.448505, \quad b = e^B = 4.46812.$$

Pa funkcija φ glasi:

$$\varphi(x) = 4.46812e^{0.448505}.$$

□

Zadatak 4.3. *Zadan je skup točaka* (x_k, f_k), $k = 0, 1, \ldots, n$. *Taj skup točaka treba aproksimirati funkcijom oblika*

$$\varphi(x) = (a \sin x + b)^2,$$

metodom najmanjih kvadrata.

Rješenje. Linearizacija je:

$$\psi(x) = \sqrt{\varphi(x)} = a \sin x + b, \quad h_k = \sqrt{f_k}.$$

Minimiziramo funkciju:

$$S = \sum_{k=0}^{n} (h_k - \psi(x_k))^2 = \sum_{k=0}^{n} (h_k - a \sin x_k - b)^2.$$

Uvjeti ekstrema:

$$\begin{aligned} \frac{\partial S}{\partial a} &= -2 \sum_{k=0}^{n} (h_k - a \sin x_k - b) \sin x_k = 0 \\ \frac{\partial S}{\partial b} &= -2 \sum_{k=0}^{n} (h_k - a \sin x_k - b) \qquad\quad = 0 \end{aligned}$$

Sređivanjem dobivamo:

$$\begin{aligned} a \sum_{k=0}^{n} \sin^2 x_k + b \sum_{k=0}^{n} x_k &= \sum_{k=0}^{n} h_k \sin x_k \\ a \sum_{k=0}^{n} \sin x_k + (n+1)b &= \sum_{k=0}^{n} h_k \end{aligned}$$

□

Zadatak 4.4. *Zadan je skup točaka* (x_k, f_k), $k = 0, 1, \ldots, n$. *Metodom najmanjih kvadrata nađite pravac kroz točku* $(0, 1)$ *i aproksimirajte zadane podatke.*

Rješenje. Aproksimacijska funkcija glasi:

$$\varphi(x) = ax + b.$$

Iz $\varphi(0) = 1$ imamo $b = 1$, pa funkcija je oblika:

$$\varphi(x) = ax + 1.$$

Minimiziramo:

$$S = \sum_{k=0}^{n} \left(f_k - \varphi(x_k)\right)^2 = \sum_{k=0}^{n} \left(f_k - ax_k - 1\right)^2 .$$

Uvjet minimuma je:

$$\frac{\partial S}{\partial a} = -2 \sum_{k=0}^{n} \left(f_k - ax_k - 1\right) x_k = 0.$$

Nakon sređivanja imamo:

$$a \sum_{k=0}^{n} x_k^2 = \sum_{k=0}^{n} (f_k - 1) x_k.$$

Dakle:

$$a = \frac{\sum_{k=0}^{n} (f_k - 1) x_k}{\sum_{k=0}^{n} x_k^2},$$

Pa je tražena funkcija

$$\varphi(x) = \frac{\sum_{k=0}^{n} (f_k - 1) x_k}{\sum_{k=0}^{n} x_k^2} x + 1.$$

□

4.2 NEPREKIDNA METODA NAJMANJIH KVADRATA

Želimo aproksimirati funkciju na neprekidnom području. Minimiziramo normu greške.

Definicija 4.1. *Za funkciju $\omega : [a, b] \to \mathbb{R}$ kažemo da je* ***TEŽINSKA*** *na $[a, b]$ ako vrijedi:*

1) $\omega(x) \geq 0$, $\forall x \in [a, b]$,

2) $\omega(x) = 0$ samo u izoliranim točkama, tj. točkama x_0 takvim da postoji $\varepsilon > 0$ za koji je x_0 jedina nultočka od ω na $\langle x_0 - \varepsilon, x_0 + \varepsilon\rangle \cap [a, b]$.

Definicija 4.2. ***TEŽINSKA*** *L_2-**NORMA** funkcije $u : [a, b] \to \mathbb{R}$ je*

$$\|u\|_2 = \left(\int_a^b \omega(x)|u(x)|^2 dx \right)^{\frac{1}{2}}.$$

Ako je ta norma konačna za funkcije u i v, možemo definirati i ***SKALARNI PRODUKT*** *funkcija u i v:*

$$\langle u, v\rangle = \int_a^b \omega(x)u(x)v(x)dx.$$

Pretpostavimo da je funkcija φ linearna u koeficijentima $a_0, \ldots, a_m$, tj.

$$\varphi(x) = a_0\varphi_0(x) + \ldots + a_m\varphi_m(x).$$

Definiramo:

$$S = \|f - \varphi\|_2^2 = \langle f, f\rangle - 2\langle f, \varphi\rangle + \langle \varphi, \varphi\rangle.$$

Iz uvjeta $\frac{\partial S}{\partial a_i} = 0$ imamo sustav:

$$\sum_{k=0}^{m} \langle \varphi_i, \varphi_k\rangle a_k = \langle \varphi_i, f\rangle, \quad i = 0, 1, \ldots, m.$$

Matrica koeficijenata je simetrična i pozitivno definitna, pa imamo jedinstveno rješenje. Kada bi familija $\{\varphi_i | i = 0, 1, \ldots, m\}$ bila ortogonalna, tj. $\langle \varphi_i, \varphi_j\rangle = 0$, za $i \neq j$, matrica sustava bi bila dijagonalna pa bi tad rješenje bilo lako izračunati:

$$a_j = \frac{\langle \varphi_j, f\rangle}{\langle \varphi_j, \varphi_j\rangle}, \quad j = 0, 1, \ldots, m.$$

Zbog numeričke stabilnosti, a_j se računaju po formuli:

$$a_j = \frac{1}{\|\varphi_j\|_2^2} \langle f - \sum_{k=0}^{j-1} a_k\varphi_k, \varphi_j\rangle.$$

Ako imamo linearno nezavisan skup funkcija $\hat{\varphi}_j$ koje nisu ortogonalne, možemo ga ortogonalizirati koristeći Gram - Schmidtov postupak ortogonalizacije (ne moramo normirati funkcije):

$$\varphi_0 = \hat{\varphi}_0$$

$$\varphi_j = \hat{\varphi}_j - \sum_{k=0}^{j-1} a_k\varphi_k, \quad a_k = \frac{\langle \hat{\varphi}_j, \varphi_k\rangle}{\|\varphi_k\|_2^2}.$$

Zadatak 4.5. *Korištenjem ortogonalizirane baze za bazu polinoma* $\{1, x, x^2\}$ *aproksimirajte funkciju*

$$f(x) = xe^{2x}$$

na intervalu $[0, 1]$. *Za težinsku funkciju uzmite* $\omega(x) = 1$.

Rješenje. Prvo moramo ortogonalizirati bazu:

$$\hat{\varphi}_0(x) = 1, \quad \hat{\varphi}_1(x) = x, \quad \hat{\varphi}_2(x) = x^2,$$

Gram-Schmitovim postupkom ortogonalizacije.

$$\varphi_0 = \hat{\varphi}_0 = 1,$$

$$\begin{aligned}
\varphi_1 &= \hat{\varphi}_1 - a_0\varphi_0, \\
a_0 &= \frac{\langle \hat{\varphi}_1, \varphi_0 \rangle}{\langle \varphi_0, \varphi_0 \rangle}, \\
\langle \hat{\varphi}_1, \varphi_0 \rangle &= \int_0^1 x dx = \frac{1}{2} \\
\langle \varphi_0, \varphi_0 \rangle &= \int_0^1 1 dx = 1 \\
a_0 &= \frac{\frac{1}{2}}{1} \\
\varphi_1 &= \hat{\varphi}_1 - a_0\varphi_0 = x - \frac{1}{2}.
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\varphi_2 &= \hat{\varphi}_2 - b_1\varphi_1 - b_0\varphi_0, \\
b_1 &= \frac{\langle \hat{\varphi}_2, \varphi_1 \rangle}{\langle \varphi_1, \varphi_1 \rangle}, \\
b_0 &= \frac{\langle \hat{\varphi}_2, \varphi_0 \rangle}{\langle \varphi_0, \varphi_0 \rangle}, \\
\langle \hat{\varphi}_2, \varphi_0 \rangle &= \int_0^1 x^2 dx = \frac{1}{3} \\
\langle \hat{\varphi}_2, \varphi_1 \rangle &= \int_0^1 x^2 \left(x - \frac{1}{2}\right) dx = \frac{1}{12} \\
\langle \varphi_1, \varphi_1 \rangle &= \int_0^1 \left(x - \frac{1}{2}\right)^2 dx = \frac{1}{12} \\
b_0 &= \frac{1}{3} \\
b_1 &= 1 \\
\varphi_2 &= x^2 - x + \frac{1}{2} - \frac{1}{3} = x^2 - x + \frac{1}{6}.
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
a_0 &= \frac{\langle \varphi_0, f \rangle}{\langle \varphi_0, \varphi_0 \rangle} = \frac{\int_0^1 xe^{2x} dx}{1} = \frac{e^2 + 1}{4} \\
a_1 &= \frac{\langle \varphi_1, f \rangle}{\langle \varphi_1, \varphi_1 \rangle} = \frac{\int_0^1 \left(x - \frac{1}{2}\right) xe^{2x} dx}{\frac{1}{12}} = \frac{12(e^2 - 3)}{8} \\
a_2 &= \frac{\langle \varphi_2, f \rangle}{\langle \varphi_2, \varphi_2 \rangle} = \frac{\int_0^1 \left(x^2 - x + \frac{1}{6}\right) xe^{2x} dx}{\int_0^1 \left(x^2 - x + \frac{1}{6}\right)^2 dx} = \frac{\frac{8-e^2}{12}}{\frac{1}{180}} = 15(8 - e^2)
\end{aligned}$$

Dakle,

$$\varphi = a_0\varphi_0 + a_1\varphi_1 + a_2\varphi_2,$$

tj. u ortogonalnoj bazi je

$$\varphi(x) = 15(8-e^2)(x^2 - x + \frac{1}{6}) + \frac{3(e^2-3)}{2}(x - \frac{1}{2}) + \frac{e^2+1}{4},$$

odnosno u standardnoj bazi

$$\varphi(x) = 15(8-e^2)x^2 + \frac{3(53e^2-9)}{166}x + \frac{535-98e^2}{166}.$$

$\square$

5 Numerička integracija

Neka je $f : [a,b] \to \mathbb{R}$ integrabila funkcija. Ako znamo njenu primitivnu funkciju, tj. funkciju F takvu da je $F' = f$, možemo izračunati:

$$\int_a^b f(x)dx = F(b) - F(a).$$

No što ako ne znamo primitivnu funkciju?

5.1 Newton-Cotesove formule

Umjesto integracije funkcije f, integriramo polinomnu aproksimaciju te funkcije u ekvidistantnim točkama.
Neka je p_1 linearni polinom koji interpolira funkciju f u točkama a i b. Ako integral od f po $[a,b]$ zamijenimo s integralom od p_1 po $[a,b]$ dobivamo:

1. **TRAPEZNU FORMULU**

$$\int_a^b f(x)dx \approx \int_a^b p_1(x)dx = \frac{b-a}{2}\left(f(a) + f(b)\right) = I_T.$$

Ponovimo isti postupak, ali sada za polinom stupnja 2. Funkciju f interpoliramo polinomom p_2 stupnja ≤ 2 na ekvidistantnoj mreži s čvorovima a, $a+h$, b $\left(h = \frac{b-a}{2}\right)$ dobijemo

2. **SIMPSONOVU FORMULU**

$$\int_a^b f(x)dx \approx \int_a^b p_2(x)dx = \frac{b-a}{6}\left(f(a) + 4f\left(\frac{a+b}{2}\right) + f(b)\right) = T_S.$$

Pogreške su sljedeće:

1. Za trapeznu formulu:

$$R_T = |\int_a^b f(x)dx - I_T| \leq \frac{(b-a)^3}{12}M_2 f.$$

2. Za Simpsonovu formulu:

$$R_S = |\int_a^b f(x)dx - I_S| \leq \frac{(b-a)^5}{2880}M_4 f.$$

Ako nam ocjene nisu dovoljno dobre, možemo:

- povećavati stupanj interpolacijskog polinoma ili
- smanjivati područje integracije.

1. **PRODULJENA TRAPEZNA FORMULA** - pretpostavimo da smo $[a, b]$ podijelili na n jednako širokih podsegmenata $[x_{i-1}, x_i]$, $i = 1, 2, \ldots, n$, $x_i = a + ih$, $h = \frac{b-a}{n}$. Tada produljena trapezna formula glasi:
$$\int_a^b f(x)dx \approx \frac{h}{2}\left(f(a) + 2\sum_{i=1}^{n-1} f(x_i) + f(b)\right) = I_{PT},$$
a ocjena greške:
$$R_{PT} = |\int_a^b f(x)dx - I_{PT}| \leq \frac{(b-a)h^2}{12} M_2 f.$$

2. **PRODULJENA SIMPSONOVA FORMULA** - podijelimo segment $[a, b]$ na m manjih podsegmenata $[x_{2i-2}, x_{2i}]$, $i = 1, \ldots, m$. Točke x_i definirane su sa $x_i = a + ih$, $h = \frac{b-a}{n}$, $n = 2m$, $i = 0, 1, 2, \ldots, 2m$. Tada produljena trapezna formula glasi:
$$I_{PS} = \int_a^b f(x)dx \approx \frac{h}{3}\left(f(x_0) + 4\sum_{i=1}^{m} f(x_{2i-1}) + 2\sum_{i=1}^{m-1} f(x_{2i}) + f(x_n)\right),$$
a ocjena pogreške:
$$R_{PS} = |\int_a^b f(x)dx - I_{PS}| \leq \frac{(b-a)h^4}{180} M_4 f.$$

Primjer 5.1. *Koliko je minimalni broj čvorova potreban da bi greška prilikom numeričke integracije bila manja od ε ako koristimo:*

1. *produljenu trapeznu formulu,*
2. *produljenu Simpsonovu formulu.*

Rješenje. 1. Želimo:
$$R_{PT} \leq \frac{(b-a)h^2}{12} M_2 f \leq \varepsilon.$$
Uvrstimo da je $h = \frac{b-a}{n}$ $\Longrightarrow$
$$\frac{(b-a)^3}{12n^2} M_2 f \leq \varepsilon.$$
Rješavanjem po n dobijemo:
$$n \geq \sqrt{\frac{(b-a)^3}{12\varepsilon} M_2 f}.$$

2. Sasvim analogno za produljenu Simpsonovu formulu dobijemo:
$$n \geq \sqrt[4]{\frac{(b-a)^5}{180\varepsilon} M_4 f}.$$

Kod PS formule, biramo paran n (interpolacijski polinom je stupnja 2).

□

Zadatak 5.1. *Izračunajte vrijednost integrala*

$$I = \int_0^1 \frac{dx}{1+x}$$

a) produljenom trapeznom formulom,

b) produljenom Simpsonovom formulom

uz $h = 0.1$. Ocijenite pogrešku i nađite pravu grešku. Nađite najmanji h tako da pogreška integracije ne prelazi $\varepsilon = 10^{-4}$.

Rješenje. Kako je $h = \frac{b-a}{n} = \frac{1}{n} = 0.1$ zaključujemo da je $n = 10$. Napravimo tablicu čvorova i vrijednosti funkcije $f(x) = \frac{1}{1+x}$:

i	x_i	$f(x_i)$
0	0	1
1	0.1	0.90909
2	0.2	0.83333
3	0.3	0.76923
4	0.4	0.71429
5	0.5	0.66667
6	0.6	0.625
7	0.7	0.58824
8	0.8	0.55556
9	0.9	0.52632
10	1	0.5

a)

$$I_{PT} = \frac{0.1}{2}\left(f(x_0) + 2\left(f(x_1) + f(x_2) + \ldots + f(x_9)\right) + f(x_{10})\right) = 0.693773.$$

Za pogrešku nam je potreban maksimum apsolutne vrijednosti druge derivacije:

$$f''(x) = \frac{2}{(1+x)^3}.$$

To je strogo padajuća funkcija pa je

$$M_2 f = f''(0) = 2,$$

pa za grešku integracije vrijedi:

$$R_{PT} \leq 0.001667.$$

Kako je

$$\int_0^1 \frac{dx}{1+x} = \ln(1+x)\Big|_0^1 = \ln 2 = 0.69315,$$

prava pogreška iznosi

$$R_{PT} = |0.693773 - 0.69315| = 0.00062.$$

Broj intervala n da bi pogreška interpolacije bila manja od 10^{-4} je

$$n \leq \sqrt{\frac{(b-a)^3}{12\varepsilon} M_2 f} = \sqrt{\frac{1}{12 \cdot 10^{-4}} \cdot 2} = 40.82$$

pa možemo uzeti $n = 41$.

b)

$$I_{PS} = \frac{0.1}{3} \left(f(x_0) + 4\left(f(x_1) + f(x_3) + f(x_5) + f(x_7) + f(x_9)\right) \right.$$
$$\left. +2\left(f(x_2) + f(x_4) + f(x_6) + f(x_8)\right) + f(x_{10}) \right) = 0.69315.$$

Prava pogreška je

$$R_{PS} = 3.0505 \cdot 10^{-6}$$

Za ocjenu pogreške nam treba maksimum apsolutne vrijednosti četvrte derivacije:

$$f^{IV}(x) = \frac{24}{(1+x)^5}.$$

Ovo je strogo padajuća funkcija pa je $M_4 f = f^{(IV)}(0) = 24$, pa je ocjena pogreške

$$R_{PS} \leq 1.3333 \cdot 10^{-5}.$$

Broj čvorova n tako da ocjena pogreške bude manja od $\varepsilon = 10^{-4}$ je

$$n \geq 6.042,$$

pa uzimamo $n = 8$.

□

Zadatak 5.2. *Nađite broj čvorova potreban da izračunamo integral*

$$\int_{\frac{\pi}{4}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{\sin x}{x} dx$$

s točnošću $\varepsilon = 0.0005$, *ako koristimo:*

a) produljenu trapeznu formulu,

b) produljenu Simpsonovu formulu.

Rješenje. a) trebamo ocijeniti apsolutnu vrijednost druge derivacije funkcije

$$f(x) = \frac{\sin x}{x}.$$

Druga derivacija glasi

$$f''(x) = \frac{1}{x^3}\left(\left(2-x^2\right)\sin x - 2x\cos x\right).$$

Ocjenjujemo:

$$\begin{aligned}
|f''(x)| &= \frac{1}{|x^3|}\left|\left(2-x^2\right)\sin x - 2x\cos x\right| \le \frac{1}{|x^3|}\left(\left|\left(2-x^2\right)\sin x\right| + |2x\cos x|\right) \\
&= \frac{1}{x^3}\left(|2-x^2|\sin x + 2x\cos x\right) \qquad \underbrace{\le}_{\sin x \le 1,\ \frac{1}{x^3}\ \textit{pada},\ |2-x^2|\ \textit{nađem maksimum}} \\
&\le \frac{1}{\left(\frac{\pi}{4}\right)^3}\left(1\cdot\left(2-\left(\frac{\pi}{4}\right)^2\right) + 2\frac{\pi}{2}\cos\frac{\pi}{4}\right) \\
&\le 7.44023
\end{aligned}$$

Dakle, traženi n je

$$n \ge \sqrt{\frac{\left(\frac{\pi}{4}\right)^3}{12\cdot 0.0005}\cdot 7.44023} = 24.511$$

pa možemo uzeti $n = 25$.

b) trebamo ocijeniti apsolutnu vrijednost četvrte derivacije. Četvrta derivacije je

$$f^{(IV)}(x) = \frac{1}{x^5}\left(\sin x\,\overbrace{\left(x^4-12x^2+24\right)}^{g_1(x)} + \cos x\,\overbrace{\left(4x^3-24x\right)}^{g_2(x)}\right)$$

Promatrajmo posebno funkcije g_1 i g_2.
$g_1'(x) = 4x\left(x^2-6\right)$, što znači da se stacionarne točke ne nalaze u intervalu integracije, zaljučujemo da se maksimum postiže u lijevom rubu segmenta
$g_2'(x) = 12\left(x^2-2\right)$, stacionarne točke su $\pm\sqrt{2}$, lako provjerimo da je u $\sqrt{2}$ maksimum funkcije $|g_2(x)|$.
Prema tome,

$$|f^{(IV)}(x)| \le \frac{1}{\left(\frac{\pi}{4}\right)^5}\left(\sin\frac{\pi}{2}\left(\left(\frac{\pi}{4}\right)^4 - 12\left(\frac{\pi}{4}\right)^2 + 24\right) + \cos\frac{\pi}{4}|4\cdot\sqrt{2}^3 - 24\sqrt{2}|\right) = 110.352.$$

Dakle

$$n \ge \sqrt[4]{\frac{\left(\frac{\pi}{4}\right)^5}{180\cdot 0.0005}\cdot 110.352} = 4.375$$

Kako n mora biti paran, uzimamo $n = 6$.

□

5.2 Gaussova integracija

Želimo veći stupanj egzaktnosti. Za razliku od Newton-Cotesovih formula, čvorovi integracije nisu unaprijed zadani, nego ih određujemo tako da integracijska formula bude egzaktna na polinomima što višeg stupnja. Općenito, želimo integracijske formule oblika

$$\int_a^b w(x)f(x)dx = \sum_{j=1}^{n} w_{j,n}f(x_{j,n}) + R_n(f).$$

Primjer 5.2. *Neka je zadan interval $I = [-1,1]$, te neka je zadana težinska funkcija $w(x) = 1$. Tražimo funkciju sljedećeg oblika:*

$$\int_{-1}^{1} f(x)dx = w_1f(x_1) + w_2f(x_2) + R_2(f).$$

Vrijednosti težina i čvorova integracije biramo tako da formula bude egzaktna na polinomima što je moguće višeg stupnja.

Rješenje. Tražena formula ima 4 nepoznata parametra: w_1, w_2, x_1, x_2 pa nam trebaju barem 4 jednadžbe iz uvjeta egzaktnosti.
Uzimamo redom polinome $p_0(x) = 1$, $p_1(x) = x$, $p_1(x) = x^2$ i $p_2(x) = x^3$ i uvrštavamo u integracijsku formulu:

$$\int_{-1}^{1} 1dx = 2 = w_1 + w_2$$
$$\int_{-1}^{1} xdx = 0 = w_1x_1 + w_2x_2$$
$$\int_{-1}^{1} x^2dx = \frac{2}{3} = w_1x_1^2 + w_2x_2^2$$
$$\int_{-1}^{1} x^3dx = 0 = w_1x_1^3 + w_2x_2^3$$

Mogli smo uzeti i neku drugu bazu polinoma, ako nam je s njom lakše računati.
Problem je što je sustav nelinearan, ali se svejedno može riješiti.
Iz druge jednadžbe je $w_1x_1 = -w_2x_2$. Kada to uvrstimo u četvrtu jednadžbu dobijemo:

$$-w_2x_2x_1^2 + w_2x_2^3 = 0 \implies w_2x_2(x_2^2 - x_1^2) = 0.$$

Ni w_2 ni x_2 ne mogu biti jednake 0, jer dobijemo kontradikciju u sustavu (uvrstite!). Prema tome, mora biti $x_1^2 = x_2^2$. Sada ponovno slijedi da je $x_1 = -x_2$ jer bi inače w_1 i w_2 bile različitog predznaka, a to nije dozvoljeno (na predavanjima se radi teorem koji kaže da su težine u Gaussovim formulama pozitivne). Kako je $x_1 = -x_2$ dobijemo da je $w_1 = w_2 = 1$ i $x_1 = -\frac{1}{\sqrt{3}}$ i $x_2 = \frac{1}{\sqrt{3}}$. Pa integracijska formula glasi:

$$\int_{-1}^{1} = f\left(-\frac{1}{\sqrt{3}}\right) + f\left(\frac{1}{\sqrt{3}}\right) + R_2(f).$$

Možemo provjeriti još je li egzaktno integrira polinom stupnja 4. Kada se uvrsti, vidimo da nije ☐

Drugi način za određivanje težina i čvorova integracije:
Definiramo skalarni produkt

$$\langle f, g\rangle = \int_a^b w(x)f(x)g(x)dx.$$

Odredimo polinome φ koji su ortogonalni s obzirom na definirani skalarni produkt, tj.

$$\langle \varphi_i, \varphi_j\rangle = \begin{cases} 0 & \text{za } i \neq j \\ \|\varphi_i\|^2 & \text{za } i = j \end{cases}$$

Ortogonalizaciju provodimo Gram-Schmidtovim postupokom:

- zadan je skup $S = \{1, x, x^2, \dots, x^n\}$
- $\varphi_0(x) = 1$
- $\varphi_k(x) = x^k - \sum_{j=0}^{k-1} \langle x^k, \frac{\varphi_j}{\|\varphi_j\|}\rangle \frac{\varphi_j}{\|\varphi_j\|}$, $k = 1, 2, \dots, n$.

Neka je $\varphi_n(x) = A_n x^n + a_{n-1}x^{n-1} + \ldots + a_1 x + a_0$ i neka su njene nultočke $a < x_1 < x_2 < \ldots < x_n < b$. (Za ortogonalne funkcije na $[a, b]$ se dokaže da imaju različite realne nultočke unutar intervala $[a, b]$).

Teorem 5.1. *Za svaki $n \geq 1$ postoji jedinstvena integracijska formula*

$$\int_a^b w(x)f(x)dx = \sum_{j=1}^{n} w_{j,n} f(x_{j,n}) + R_n(f),$$

reda $2n - 1$ (tj. točna na polinomima stupnja $2n - 1$). Ako je $f \in C^{2n}([a, b])$ tada je

$$\int_a^b w(x)f(x)dx = \sum_{j=1}^{n} w_j f(x_j) + \frac{\|\varphi_n\|^2}{A_n^2 (2n)!} f^{(2n)}(\xi),$$

za neki $\xi \in (a, b)$. Čvorovi x_i su nultočke polinoma $\varphi_n(x)$, dok su težine w_i dane sa

$$w_k = \frac{A_n}{A_{n-1}} \cdot \frac{\|\varphi_{n-1}\|^2}{\varphi_{n-1}(x_k) \cdot \varphi_n'(x_k)}, \quad k = 1, \dots, n.$$

(S velikim A_i označavamo vodeći koeficijent polinoma φ_i.)

Zadatak 5.3. *Gramm-Schmidtovim postupkom ortogonalizacije nađite ortogonalne polinome na $[-1, 1]$ sa težinskom funkcijom $w(x) = \sqrt{1 - x^2}$. Nadalje, odredite težine i čvorove integracijske formule tako da ona bude egzaktna na polinomima stupnja manjeg ili jednakog 3.*

Rješenje. Kako je stupanj egzaktnosti $2n - 1 = 3$, slijedi da je $n = 2$. Tražimo parametre u integracijskoj formuli

$$\int_{-1}^{1} \sqrt{1 - x^2} f(x)dx = w_1 f(x_1) + w_2 f(x_2) + R_2(f).$$

Provodimo G-S postupak:

- $\boxed{\varphi_0(x) = 1}$

- $$\|\varphi_0(x)\|^2 = \int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}\cdot 1^2 dx = \begin{bmatrix} x=\sin t \\ dx = \cos t dt \\ -1 \to -\frac{\pi}{2},\;\; 1\to \frac{\pi}{2} \end{bmatrix} = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \sqrt{1-\sin^2 t}\cos t dt$$
$$= \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \cos^2 t dt = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{\cos 2t + 1}{2} dt$$
$$= \left(\frac{\sin 2t}{4} + \frac{t}{2}\right)\Bigg|_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} = \frac{\pi}{2}$$

$$\varphi_1(x) = x - \langle x, \frac{\varphi_0}{\|\varphi_0\|}\rangle \frac{\varphi_0}{\|\varphi_0\|} = x - \frac{1}{\|\varphi_0\|^2} \underbrace{\int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}\cdot x \cdot 1 dx}_{=0 \text{ (neparna funkcija na simetričnom intervalu)}} .$$

$\implies \boxed{\varphi_1(x) = x}$

- $$\|\varphi_1\|^2 = \int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}x^2 dx = \begin{bmatrix} x=\sin t \\ dx = \cos t dt \\ 1 \to \frac{\pi}{2} \quad -1\to -\frac{\pi}{2} \end{bmatrix} = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \cos t \sin^2 t \cos t dt$$
$$= \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \cos^2 t \sin^2 t dt = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{1-\cos 2t}{2}\frac{1+\cos 2t}{2} dt = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{1-\cos^2 2t}{4} dt$$
$$= \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{\sin^2 2t}{4} dt = \int_{-\frac{\pi}{2}}^{\frac{\pi}{2}} \frac{1-\cos 4t}{8} dt = \frac{\pi}{8}.$$

$$\varphi_2 = x^2 - \langle x^2, \frac{\varphi_0}{\|\varphi_0\|}\rangle \frac{\varphi_0}{\|\varphi_0\|} - \langle x^2, \frac{\varphi_1}{\|\varphi_1\|}\rangle \frac{\varphi_1}{\|\varphi_1\|}$$
$$= x^2 - \frac{1}{\|\varphi_0\|^2}\int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}x^2 \cdot 1 dx - \frac{1}{\|\varphi_1\|^2} \underbrace{\left(\int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2}x^2 \cdot x dx\right)}_{=0} x$$
$$= x^2 - \frac{1}{\frac{\pi}{2}}\frac{\pi}{8} - 0$$

$\implies \boxed{\varphi_2(x) = x^2 - \frac{1}{4}}$

Čvorove integracije nalazimo kao nultočke polinoma φ_2. Dakle, čvorovi integracije su:

$$\boxed{x_1 = -\tfrac{1}{2}} \text{ i } \boxed{x_2 = \tfrac{1}{2}}$$

Za odrediti težine trebaju nam A_2 i A_1. Kako je

$$A_2 = A_1 = 1,$$

imamo

$$w_k = \frac{1}{1}\frac{\frac{\pi}{8}}{x_k \cdot 2x_k} = \frac{\pi}{16x_k^2}.$$

Slijedi

$$w_1 = \frac{\pi}{16\left(-\frac{1}{2}\right)^2} = \frac{\pi}{4},$$
$$w_2 = \frac{\pi}{16\left(\frac{1}{2}\right)^2} = \frac{\pi}{4}.$$

Pogreška $R_2(f)$ je dana sa

$$R_2(f) = \frac{\|\varphi_2\|^2}{A_2^2(2\cdot 2)!} f^{(4)}(\xi), \quad \xi \in \langle -1, 1\rangle.$$

Kako je $\|\varphi_2\|^2 = \frac{\pi}{32}$ (DZ) slijedi:

$$R_2(f) = \frac{\frac{\pi}{32}}{16} f^{(4)}(\xi) = \frac{\pi}{768} f^{(4)}(\xi).$$

Konačno:

$$\int_{-1}^{1} \sqrt{1-x^2} f(x)dx = \frac{\pi}{4} f\left(-\frac{1}{2}\right) + \frac{\pi}{4} f\left(\frac{1}{2}\right) + \frac{\pi}{768} f^{(4)}(\xi).$$

□

Zadatak 5.4 (DZ)**.** *Istim postupkom kao u prethodnom zadatku nađite točke i čvorove uz težinsku funkciju* $w(x) = 1$*na intervalu* $[-1, 1]$.

Za neke težinske funkcija i odgovarajuće intervale su poznati ortogonalni polinomi:

Ime	Težinska funkcija	Interval
Legendreovi	$w(x) = 1$	$[-1, 1]$
Čebiševljevi	$w(x) = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$	$[-1, 1]$
Laguerrovi	$w(x) = e^{-x}$	$[0, \infty\rangle$

Težine i nultočke odgovarajućih ortogonalnih polinoma su unaprijed tabelirane i njih možemo koristiti.
Ako koristimo Legendrove polinome onda govorimo o Gauss-Legendrovoj integracijskoj formuli itd.
Za Gauss-Legendrovu integracijsku formulu znamo i ocjenu greške

$$R_n(f) = \frac{2^{2n+1}(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^2} \frac{f^{(2n)(\xi)}}{(2n)!}.$$

Sljedeći zadatak govori kako sa intervala $[-1, 1]$ prelazimo na općeniti interval $[a, b]$.

Zadatak 5.5. *Opišite postupak računanja integrala*

$$\int_a^b f(x)dx$$

korištenjem Gauss-Legendrove integracijske formule.

Rješenje. Neka je

$$g(t) = \frac{b-a}{2}t + \frac{a+b}{2}$$

bijekcija koja preslikava $[-1,1]$ na $[a,b]$. Tada vrijedi

$$\begin{aligned}
\int_a^b f(x)dx &= \begin{bmatrix} x = g(t) \\ \\ dx = g'(t)dt = \frac{b-a}{2}dt \end{bmatrix} \\
&= \frac{b-a}{2}\int_{-1}^{1} f(g(t))dt \\
&= \frac{b-a}{2}\sum_{i=1}^{n} w_i f(g(t_i)) + \frac{b-a}{2}R_n(f\circ g).
\end{aligned}$$

Općenito je

$$\begin{aligned}
\frac{b-a}{2}R_n(f\circ g) &= \frac{b-a}{2}\frac{\|\varphi_n\|^2}{A_n^2(2n!)}(f\circ g)^{(2n)}(\xi) \\
&= \frac{\|\varphi_n\|^2}{A_n^2(2n!)}\left(\frac{b-a}{2}\right)^{2n+1} f^{(2n)}(g(\xi))
\end{aligned}$$

što u slučaju Gauss-Legendrove integracijske formule prelazi u

$$\begin{aligned}
\frac{b-a}{2}R_n(f\circ g) &= \frac{2^{2n+1}(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3}\left(\frac{b-a}{2}\right)^{2n+1} f^{(2n)}(g(\xi)) \\
&= \frac{(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3}(b-a)^{2n+1} f^{(2n)}(g(\xi)) \\
&\leq \frac{(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3}(b-a)^{2n+1} M_{2n} f
\end{aligned}$$

□

Zadatak 5.6. *Izvedite produljenu formulu za Gauss-Legendrovu integracijsku formulu na intervalu* $[a,b]$.

Rješenje. Tražimo integral funkcije f na intervalu $[a,b]$. Interval $[a,b]$ podijelimo na k jednakih dijelova $[x_{i-1}, x_i]$, $x_i = a + i\cdot h$, $h = \frac{b-a}{h}$, i na svakom od njih integriramo f koristeći integracijsku formulu. Definiramo funkcije

$$g_i(t) = \frac{x_i - x_{i-1}}{2}t + \frac{x_{i-1}+x_i}{2} = \frac{h}{2}t + \frac{x_{i-1}+x_i}{2}, \quad i = 1,\ldots,k$$

Vrijedi

$$\int_{x_{i-1}}^{x_i} f(x)dx = \frac{h}{2}\sum_{j=1}^{n} w_j f(g_i(t_j)) + \frac{h}{2}R_n^i(f),$$

pa je

$$\begin{aligned}
\int_a^b f(x)dx &= \sum_{i=1}^{k}\int_{x_{i-1}}^{x_i} f(x)dx \\
&= \frac{h}{2}\sum_{i=1}^{k}\sum_{j=1}^{n} w_j f(g_i(t_j)) + \sum_{i=1}^{k}\frac{h}{2}R_n^i(f)
\end{aligned}$$

Specijalno, za Gauss-Legendrovu formulu imamo

$$\begin{aligned}
\sum_{i=1}^{k} \frac{h}{2} R_n^i(f) &= \sum_{i=1}^{k} \frac{(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3} h^{2n+1} f^{(2n)}(\xi_i) \\
&= \frac{(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3} h^{2n+1} \sum_{i=1}^{k} f^{(2n)}(\xi) \\
&\leq \frac{(n!)^4}{(2n+1)[(2n)!]^3} h^{2n}(b-a) M_{2n}(f)
\end{aligned}$$

gdje smo iskoristili da je $hk = b - a$. $\square$

5.3 Metoda neodređenih koeficijenata

Što ako znamo vrijednosti funkcije f, koju želimo integrirati, u samo konačno mnogo točaka?

Primjer 5.3. *Naći integracijsku formulu za funkciju f na intervalu $[a, b]$ ako imamo zadane vrijednosti $f(a)$, $f(b)$ i $f'(a)$.*

Rješenje. Integracijska formula će biti oblika:

$$\int_a^b f(x)dx = w_1 f(a) + w_2 f(b) + w_3 f'(a) + R_2(f).$$

Težine w_i pronalazimo iz zahtjeva da gornja integracijska formula bude egzaktna na polinomima što višeg stupnja.
Uvrštavamo redom 1, x, x^2:

$$\int_a^b 1dx = b - a = w_1 + w_2$$
$$\int_a^b xdx = \frac{b^2 - a^2}{2} = aw_1 + bw_2 + w_3$$
$$\int_a^b x^2dx = \frac{b^3 - a^3}{3} = a^2w_1 + b^2w_2 + 2aw_3.$$

Ako označimo $h = b - a$ imamo sustav

$$w_1 + w_2 = h \implies w_1 = h - w_2$$
$$hw_2 + w_3 = \frac{h}{2}(b + a) - ah = \frac{h^2}{2}$$
$$h(b + a)w_2 + 2aw_3 = \frac{h}{3}\left(b^2 + ab - 2a^3\right)$$

Rješavanjem sustava dobivamo:

$$w_1 = \frac{2h}{3}$$
$$w_2 = \frac{h}{3}$$
$$w_3 = \frac{h^2}{6}$$

pa integracijska formula glasi

$$\int_a^b f(x)dx = \frac{2h}{3}f(a) + \frac{h}{3}f(b) + \frac{h^2}{6}f'(a) + R_2(f).$$

Ocijenimo pogrešku $R_2(f)$.
Ako je $F'(x) = f(x)$, tada je

$$\int_a^b f(x)dx = F(b) - F(a).$$

Promatramo grešku

$$R_2(f) = \int_a^b f(x)dx - \frac{h}{3}\left(2f(a) + f(b)\right) - \frac{h^2}{6}f'(a)$$

i desnu stranu razvijemo u Taylorov red oko točke a. Pri tome koristimo $F'(x) = f(x)$ i $F''(x) = f'(x)$ itd..

$$\begin{aligned} F(b) &= F(a) + hF'(a) + \frac{h^2}{2}F''(a) + \frac{h^3}{6}F'''(a) + \frac{h^4}{24}F^{(4)}(\xi_1), \;\; \xi_1 \in \langle a, b\rangle \\ &= F(a) + hf(a) + \frac{h^2}{2}f'(a) + \frac{h^3}{6}f''(a) + \frac{h^4}{24}f'''(\xi_1) \end{aligned}$$

$$f(b) = f(a) + hf'(a) + \frac{h^2}{2}f''(a) + \frac{h^3}{6}f'''(\xi_2), \;\; \xi_1 \in \langle a, b\rangle.$$

Kada sve uvrstimo u izraz za grešku, dobijemo:

$$\begin{aligned} R_2(f) = &\left(F(a) + hf(a) + \frac{h^2}{2}f'(a) + \frac{h^3}{6}f''(a) + \frac{h^4}{24}f'''(\xi_1)\right) - F(a) \\ &- \frac{2h}{3}f(a) - \frac{h^2}{6}f'(a) - \frac{h}{3}\left(f(a) + hf'(a) + \frac{h^2}{2}f''(a) + \frac{h^3}{6}f'''(\xi_2)\right) \\ &= \frac{h^4}{24}f'''(\xi_1) - \frac{h^4}{18}f'''(\xi_2) \end{aligned}$$

pa je

$$|R_2(f)| = |\frac{h^4}{24}f'''(\xi_1) - \frac{h^4}{18}f'''(\xi_2)| \le h^4\left(\frac{|f'''(\xi_1)|}{24} + \frac{|f'''(\xi_2)|}{18}\right) \le \frac{7}{72}h^4 M_3 f$$

□

Zadatak 5.7 (DZ)**.** *Odredite integracijsku formulu oblika*

$$\int_a^b f(x)dx = w_1 f(a) + w_2 f(b) + w_3 f'\left(\frac{a+b}{2}\right) + R_2(f).$$

Nađite izraz za ocjenu pogreške i pomoću te integracijske formule izračunajte integral

$$\int_1^2 2\ln x dx.$$

6 RJEŠAVANJE NELINEARNIH JEDNADŽBI

Zadana je funkcija $f : I \to \mathbb{R}$. Želimo odrediti $f^{-1}(0) = \{x \in I : f(x) = 0\}$.
Dodatne pretpostavke na f:

a) barem neprekidna,

b) ima samo izolirane nultočke.

6.1 Metoda raspolavljanja (bisekcije)

Početne pretpostavke na f:

- $f : [a, b] \to \mathbb{R}$ neprekidna
- $f(a)f(b) \le 0$ (f ima barem jednu nultočku na $[a, b]$).

Algoritam:
U svakom koraku konstruiramo interval $[a_n, b_n]$ čija je duljina jednaka polovini duljine prethodnog intervala tako da se u njemu nalazi nultočka, tj. $f(a_n)f(b_n) \le 0$.

- **POČETAK:** duljina intervala je $d = b - a$.
- **ITERACIJA:** sve dok je $d > \varepsilon$ (ε je zadana točnost) ponavljamo:
  - $d = \frac{d}{2}$
  - $x_n = a_n + d$
  - Ako je $f(a_n)f(x_n) < 0$ onda je $a_{n+1} = a_n$, $b_{n+1} = x_n$,
    Ako je $f(a_n)f(x_n) > 0$ onda je $a_{n+1} = x_n$, $b_{n+1} = b_n$,
    Ako je $f(a_n)f(x_n) = 0$ onda je $d = 0$ (izlazimo iz petlje)
  - $n = n + 1$.
- **IZLAZ:** $y = x_{n-1}$ je tražena nultočka sa točnošću ε.

Ocjena greške:
Neka je ξ nultočka funkcije $f \in C([a, b])$, tj. $f(\xi) = 0$

$$|\xi - x_n| \le \frac{1}{2^{n+1}}(b - a)$$

Ako je, osim toga, $f \in C^1([a, b])$

$$|\xi - x_n| \le \frac{|f(x_n)|}{m_1}, \quad m_1 = \min_{x\in[a,b]} |f'(x)| > 0$$

Kriterij zaustavljanja iteracija uz zadanu točnost ε:

- $f \in C([a, b])$:
$$n \ge \frac{\log\left(\frac{b-a}{\varepsilon}\right)}{\log 2} - 1$$
- $f \in C^1([a, b])$:
$$|f(x_n)| \le \varepsilon m_1$$

Iteracije zaustavljamo čim je jedan od kriterija zadovoljen.
Ima sigurnu konvergenciju, ali je spora! Nultočke parnog reda ne možemo naći ovom metodom.

Zadatak 6.1 (DZ)**.** *Riješite, metodom raspolavljanja, jednadžbu*

$$x^3 - 1.5 = 0$$

uz zadanu točnost $\varepsilon = 10^{-3}$.

Rješenje. Nultočka se nalazi u intervalu $[1, 2]$ jer:

$$\begin{aligned} f(1) &= -0.5 \\ f(2) &= 6.5 \\ &\implies f(1)f(2) < 0. \end{aligned}$$

Iz prvog kriterija zaustavljanja dobijemo da je $n \geq 8.965$. Dakle potrebno je najviše 9 koraka da bismo ostvarili zadanu točnost.
No, kako je $f \in C^1([1, 2])$, možemo koristiti i drugi kriterij. Izračunajmo:

$$m_1 = \min_{[1,2]} |f'(x)| = \min_{[1,2]} 3x^2 = 3,$$

pa je kriterij zaustavljanja $|f(x_n)| \leq 3 \cdot 10^{-3}$.

n	a_n	b_n	x_n	$\lvert f(x_n)\rvert$	$f(a_n)f(x_n)$
0	1	2	1.5	1.875	$-0.9375 < 0$
1	1	1.5	1.25	0.453125	$-0.226563 < 0$
2	1	1.25	1.125	0.076172	$0.038086 > 0$
3	1.125	1.25	1.1875	0.174561	$-0.013297 < 0$
4	1.125	1.1875	1.15625	0.045807	$-0.003489 < 0$
5	1.125	1.15625	1.140625	0.016018	$0.001220 > 0$
6	1.140625	1.15625	1.1484375	0.014684	$-0.000235 < 0$
7	1.140625	1.1484375	$\boxed{1.14453125}$	$0.0007192 < 3 \cdot 10^{-3}$	

Dakle, rješenje je $x_7 = 1.14453125$. □

Zadatak 6.2. *Riješite, metodom raspolavljanja, jednadžbu*

$$e^{-x} - 2 + x = 0,$$

s točnošću $\varepsilon = 10^{-2}$.

Rješenje. Prvo moramo lokalizirati nultočke. Tražimo x koji zadovoljavaju $e^{-x} = 2 - x$. Stoga gledamo gdje se grafovi tih funkcija sijeku:

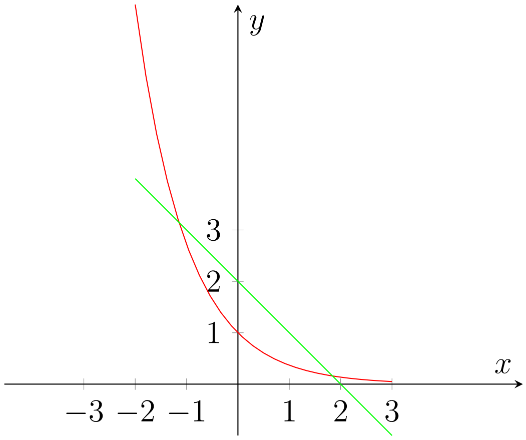

$$f'(x) = -e^{-x} + 1 = \begin{cases} < 0 & \text{za } x < 0 \\ > 0 & \text{za } x > 0 \end{cases}$$

Dakle, f strogo raste na $\langle 0, +\infty\rangle$ i strogo pada na $\langle -\infty, 0\rangle$. To znači da na svakom od intervala $\langle 0, +\infty\rangle$ i $\langle -\infty, 0\rangle$ imamo najviše jednu nultočku. S druge strane, već smo lokalizirali dvije nultočke (slika) $x_0 \in [-2, -1]$ i $y_0 \in [1, 2]$, pa su to i sve nultočke funkcije f, tj. sva rješenja početne jednadžbe.
Provjera:

$$\begin{aligned} f(-2)f(-1) &< 0 \\ f(2)f(1) &< 0. \end{aligned}$$

Iz prvog kriterija zaustavljanja

$$n \geq \frac{\log \frac{1}{\varepsilon}}{\log 2} - 1 = 5.643856$$

vidimo da nam je, u oba slučaja $(b - a = 1)$, dovoljno $n = 6$ iteracija.
Izračunajmo i odgovarajuće minimume za dinamički uvjet zaustavljanja $(f \in C^1)$:

$$\begin{aligned} \min_{y\in[-2,-1]} |f'(y)| = |f'(-1)| = e - 1 &\implies m_1 = 1.7182818 \\ \min_{x\in[1,2]} |f'(x)| = |f'(1)| = -e^{-1} + 1 &\implies m_1 = 0.632120559 \end{aligned}$$

Dakle, za nultočku $x_0 \in [-2, -1]$ uvjet zaustavljanja je

$$|f(x)| \leq 0.017182818.$$

Za nultočku $y_0 \in [1, 2]$ uvjet zaustavljanje je

$$|f(x)| \leq 0.00632120559.$$

Provodimo iteracije na $[1, 2]$:

n	a_n	b_n	x_n	$\|f(x_n)\|$	$f(a_n)f(x_n)$
0	1	2	1.5	0.2768698	$0.175015 > 0$
1	1.5	2	1.75	0.076226	$0.0211047 > 0$
2	1.75	2	1.875	0.0283549	$-0.002161 < 0$
3	1.75	1.875	1.8125	0.0242545	$0.0018488 > 0$
4	1.8125	1.875	$\boxed{1.84375}$	$0.00197298 < 0.0063212$	

Stajemo u 4. koraku. rješenje je $x_4 = 1.84375$.
Provodimo iteracije na $[-2, -1]$:

n	a_n	b_n	x_n	$\|f(x_n)\|$	$f(a_n)f(x_n)$
0	-2	-1	-1.5	0.981689	$3.326999 > 0$
1	-1.5	-1	-1.25	0.2403429	$0.235942 > 0$
2	-1.25	-1	-1.125	0.044783	$-0.010763 < 0$
3	-1.25	-1.125	-1.1875	0.0913738	$0.021961 > 0$
4	-1.1875	-1.125	-1.15625	0.021743	$0.00198678 > 0$
5	-1.15625	-1.125	$\boxed{-1.140625}$	$0.011902 < 0.017182818$	

Stajemo u 5. koraku. rješenje je $x_5 = -1.140625$.

$\square$

6.2 Metoda jednostavne iteracije

Pretpostavimo da tražimo rješenje jednadžbe

$$x = f(x).$$

Takve točke x zovemo fiksne točke funkcije f.
Definiramo jednostavnu iteracijsku funkciju

$$x_{n+1} = f(x_n), \quad n \geq 0$$

uz x_0 kao neku početnu aproksimaciju x.
Naš problem je traženje nultočke $f(x) = 0$. No ako jednadžbu zapišemo u obliku $g(x) = x$, problem se svodi na traženje fiksne točke funkcije g.

Teorem 6.1. *Neka je funkcija g neprekidna na $[a, b]$ i neka je*

$$g([a, b]) \subset [a, b].$$

Pretpostavimo da postoji konstanta q, takva da je $0 < q < 1$ i da vrijedi

$$|g(x) - g(y)| \leq q|x - y|, \quad \forall x, y \in [a, b].$$

Ovo svojstvo kaže da je g kontrakcija na $[a, b]$.
Tada funkcija g ima jedinstvenu fiksnu točku x unutar $[a, b]$.
Nadalje, za proizvoljnu startnu točku $x_0 \in [a, b]$, niz iteracija

$$x_n = g(x_{n-1}), \quad n \geq 1,$$

konvergira prema x.

Ako je $g \in C([a, b])$ imamo ocjene pogreške:

1) $|\xi - x_n| \leq \frac{q^n}{1-q}|x_1 - x_0|$

2) $|\xi - x_n| \leq q^n(b - a)$.

Ako je $g \in C^1([a, b])$ i ako je $g([a, b]) \subset [a, b]$, da bismo provjerili da li je kontrakcija, dovoljno je vidjeti da je

$$M_1 = \max_{y \in [a,b]} |g'(y)| \leq q,$$

za neki $q \in \langle 0, 1 \rangle$.
Za zadanu točnost $\varepsilon > 0$ potreban broj koraka može se odrediti iz odgovarajućih ocjena:

1) $n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon(1-q)}{|x_1 - x_0|}}{\log q}$

2) $n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon}{b-a}}{\log q}$.

Dinamička ocjena pogreške je

$$|\xi - x_n| \leq \frac{q}{1 - q}|x_n - x_{n-1}|.$$

Primjer 6.1 (DZ). *Metodom iteracija riješite jednadžbu $e^x = x + 1.5$ s točnošću $\varepsilon = 0.005$.*

Rješenje. Nacrtajmo funkcije e^x i $x + 1.5$:

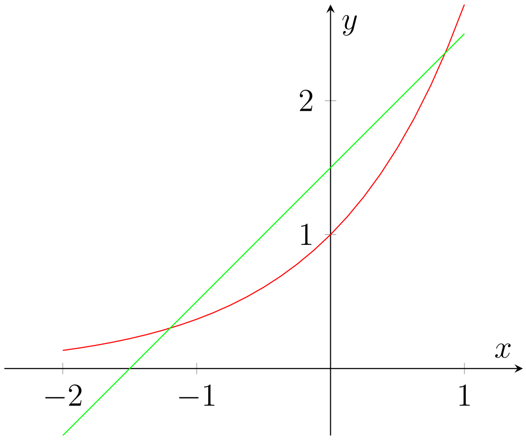

Iz slike vidimo da bismo trebali dobiti dva rješenja. Jedno u segmentu $[-2,-1]$ i jedno u segmentu $[0,1]$.
Definiramo

$$g(x) = e^x - 1.5, \quad f(x) = e^x - x - 1.5.$$

Tada jednadžba iz zadatka glasi $g(x) = x$.
Treba provjeriti da li je g kontrakcija. $g'(x) = e^x$, pa je

$$|g'(x)| < 1 \iff x < 0.$$

Dakle, $|g'(x)| < 1$ na $[-2,-1]$, ali ne i na $[0,1]$.
Promatramo $[-2,-1]$: Vrijedi

$$f(-1)f(-2) < 0,$$

prema tome, imamo nultočku na $[-2,-1]$, tj. imamo rješenje jednadžbe.
Treba provjeriti da je $g([-2,-1]) \subset [-2,-1]$. Kako je g strogo rastuća funkcija vrijedi

$$g([-2,-1]) \subset [g(-2), g(-1)] \subset [-1.37, -1.13] \subset [-2,-1].$$

Zaključujemo da je funkcija $g\big|_{[-2,-1]} : [-2,-1] \to [-2,-1]$ kontrakcija.

$$M_1 = \max_{x\in[-2,-1]} |g'(x)| = \max_{x\in[-2,-1]} e^x = e^{-1} = \underbrace{0.367879}_{=q} < 1,$$

pa je potrebni broj koraka (prema 2))

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon}{b-a}}{\log q} = \frac{\log \frac{5\cdot 10^{-3}}{1}}{\log e^{-1}} = 5.2983.$$

Za $n = 6$ iteracija dobit ćemo traženu točnost ε.
S algoritmom krećemo tako da odaberemo $x_0 = -1.5$ (sredina intervala).

$$x_1 = g(x_0) = -1.27686984.$$

Iz 1) dobivamo:

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon(1-q)}{|x_1 - x_0|}}{\log q} = \frac{\log \frac{5\cdot 10^{-3}\cdot 0.632121}{|0.22313016|}}{\log e^{-1}} = 4.25,$$

pa vidimo da nam je dovoljno 5 iteracija.

$$\begin{aligned} x_0 &= -1.5, \\ x_1 = g(x_0) &= -1.27686984, \\ x_2 = g(x_1) &= -1.221091, \\ x_3 = g(x_2) &= -1.205092, \\ x_4 = g(x_3) &= -1.200336, \\ x_5 = g(x_4) &= -1.198907. \end{aligned}$$

<u>Promatramo $[0, 1]$</u>: Primijenimo ln na jednadžbu i dobijemo:

$$x = \ln(x + 1.5).$$

Definiramo funkciju $g(x) = \ln(x + 1.5)$. Provjerimo je li to konrakcija:

$$g'(x) = \frac{1}{x + 1.5},$$

$$M_1 = \max_{x\in[0,1]} |g'(x)| = |g'(0)| = \underbrace{\frac{2}{3}}_{=q} < 1,$$

$$g([0, 1]) \underbrace{\subset}_{graste} [g(0), g(1)] \subset [0.405, 0.917] \subset [0, 1].$$

Dakle, g je kontrakcija.
Ocjenjujemo potreban broj iteracija:

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon}{b-a}}{\log q} = \frac{\log \frac{5\cdot 10^{-3}}{1}}{\log \frac{2}{3}} = 13.067,$$

pa nam je potrebno 14 iteracija da zadovoljimo zadanu točnost.
Ako uzmemo $x = 0.5$ (polovište intervala)

$$x_1 = g(x_0) = 0.693147,$$

pa iz druge ocjene dobijemo da je potrebno $n = 12$ iteracija.
Računamo:

$$\begin{aligned} x_0 &= 0.5, \\ x_1 = g(x_0) &= 0.693147, \\ x_2 = g(x_1) &= 0.785338, \\ x_3 = g(x_2) &= 0.826514, \\ x_4 = g(x_3) &= 0.844371, \\ x_5 = g(x_4) &= 0.852017, \\ x_6 = g(x_5) &= 0.855273, \\ x_7 = g(x_6) &= 0.856657, \\ x_8 = g(x_7) &= 0.857243, \\ x_9 = g(x_8) &= 0.857493, \\ x_{10} = g(x_9) &= 0.857599, \\ x_{11} = g(x_{10}) &= 0.857644, \\ x_{12} = g(x_{11}) &= 0.857663. \end{aligned}$$

□

Zadatak 6.3. *Metodom jednostavne iteracije riješiti jednadžbu*

$$\sqrt{x+1} = \frac{1}{x},$$

s točnosšću $\varepsilon = 10^{-4}$.

Rješenje. Nacrtajmo grafove funkcija $\sqrt{x+1}$ i $\frac{1}{x}$.

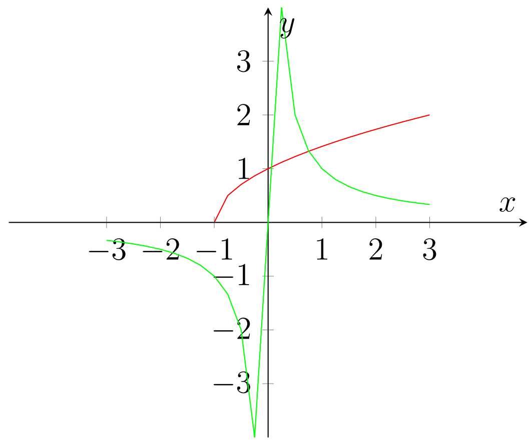

Iz grafa vidimo da postoji jedno rješenje jednadžbe i da se ono nalazi u segmentu $[0,1]$. Provjerom lako vidimo da je rješenje u segmentu $\left[\frac{1}{2},1\right]$:

$$f(x) = \sqrt{x+1} - \frac{1}{x},$$

$$f\left(\frac{1}{2}\right) f(1) < 0.$$

Prelazimo na oblik $g(x) = x$ gdje je $g(x) = \frac{1}{\sqrt{1+x}}$.
Funkcija g je padajuća, pa je

$$g\left(\left[\frac{1}{2},1\right]\right) \subset \left[g(1), g\left(\frac{1}{2}\right)\right] \subset \left[\frac{1}{\sqrt{2}}, \frac{\sqrt{2}}{\sqrt{3}}\right] \subset \left[\frac{1}{2},1\right],$$

$$g'(x) = -\frac{1}{2}(x+1)^{-\frac{3}{2}},$$

$$|g'(x)| = \frac{1}{2}(x+1)^{-\frac{3}{2}},$$

$$M_1 = \max_{x\in\left[\frac{1}{2},1\right]} |g'(x)| = |g'\left(\frac{1}{2}\right)| = \underbrace{0.2721655}_{=q}.$$

$\Longrightarrow$ g je kontrakcija na $\left[\frac{1}{2},1\right]$ s koeficijentom kontrakcije q.
Promatramo $\left[\frac{1}{2},1\right]$:
Za početnu točku x_0 odaberimo sredinu segmenta, tj. $x_0 = 0.75$. Tada je

$$x_1 = g(x_0) = 0.75592895,$$

pa je potreban broj iteracija:

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon(1-q)}{|x_1-x_0|}}{\log q} = \frac{\log \frac{\varepsilon(1-0.2721655)}{|0.75592895-0.75|}}{\log 0.2721655} = 3.381$$

$n = 4$. Da smo koristili drugu ocjenu, dobili bi da je $n = 7$.
Možemo koristiti i dinamičku ocjenu, tj. provjeravati da li je $\frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| < \varepsilon$. Zapišimo odmah da je $\frac{q}{1-q} = 0.3739387$. Iteracije su:

$$\begin{aligned}
x_0 &= 0.75, \\
x_1 &= g(x_0) = 0.75592895 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.002217 > \varepsilon, \\
x_2 &= g(x_1) = 0.754651658 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0004776319 > \varepsilon, \\
x_3 &= g(x_2) = 0.7549262808 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.00010269 > \varepsilon, \\
x_4 &= g(x_3) = 0.75486721045 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.000022 < \varepsilon.
\end{aligned}$$

Dakle i dinamička i statička ocjena daju da je potrebni broj iteracija za zadanu točnost $n = 4$.
Pogledajmo što bi bilo kada bi za početnu iteraciju uzeli $\underline{x_0 = \frac{1}{2}}$:

$$x_1 = g(x_0) = 0.8164966,$$

pa je potrebni broj iteracija jednak

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon(1-q)}{|x_1 - x_0|}}{\log q} = \frac{\log \frac{\varepsilon(1-0.2721655)}{|0.8164966-0.5|}}{\log 0.2721655} = 6.4376315,$$

$n = 7$. Računamo iteracije i gledamo dinamičku ocjenu:

$$\begin{aligned}
x_0 &= 0.5, \\
x_1 &= g(x_0) = 0.8164966 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.1183503 > \varepsilon, \\
x_2 &= g(x_1) = 0.74196378 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0278707 > \varepsilon, \\
x_3 &= g(x_2) = 0.757670607 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.005873 > \varepsilon, \\
x_4 &= g(x_3) = 0.7542776770 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0012687 > \varepsilon, \\
x_5 &= g(x_4) = 0.75500674495 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0002726 > \varepsilon, \\
x_6 &= g(x_5) = 0.754849905549 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0000586 < \varepsilon.
\end{aligned}$$

Dakle, s dinamičkom ocjenom smo uštedili jednu iteraciju.
<u>Promatramo $[0, 1]$</u>:
Treba prvo dokazati da je g kontrakcija na ovom segmentu:

$$\max_{x\in[0,1]} |g'(x)| = |g'(0)| = \underbrace{\frac{1}{2}}_{=q}.$$

Lako je provjeri i da je $g([0, 1]) \subset [0, 1]$ pa slijedi da je g kontrakcija.
Za početnu iteraciju izaberimo polovinu intervala $x_0 = 0.5$. Tada je

$$x_1 = g(x_0) = 0.8164966,$$

pa je potrebni broj iteracija jednak

$$n \geq \frac{\log \frac{\varepsilon(1-q)}{|x_1-x_0|}}{\log q} = \frac{\log \frac{\varepsilon(1-0.5)}{|0.8164966-0.5|}}{\log 0.5} = 12.6279,$$

$n = 13$. Promatrat ćemo i dinamičku ocjenu pogreške. Primijetimo da je prvih 6 iteracija isto kao u prošlom slučaju, samo se mijenja dinamička ocjena:

$$\begin{aligned}
x_0 &= 0.5,\\
x_1 = g(x_0) &= 0.8164966 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.3164966 > \varepsilon,\\
x_2 = g(x_1) &= 0.74196378 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.07453 > \varepsilon,\\
x_3 = g(x_2) &= 0.757670607 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0157 > \varepsilon,\\
x_4 = g(x_3) &= 0.7542776770 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.00339 > \varepsilon,\\
x_5 = g(x_4) &= 0.75500674495 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.000729 > \varepsilon,\\
x_6 = g(x_5) &= 0.754849905549 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.000157 > \varepsilon,\\
x_7 = g(x_6) &= 0.75488836370844 \implies \frac{q}{1-q}|x_n - x_{n-1}| = 0.0000337 < \varepsilon.
\end{aligned}$$

Znači, dinamička ocjena nam daje da stajemo u 7. iteraciji. $\square$

Komentirajmo još kako iz jednadžbe $f(x) = 0$ prijeći na ekvivalentnu jednadžbu $g(x) = x$ tako da g bude kontrakcija.
Pretpostavimo da za f na segmentu $[a, b]$ na kojem smo izolirali nultočku vrijedi:

$$0 < m_1 \leq f'(x) \leq M_1, \quad \forall x \in [a, b].$$

Zamijenimo jednadžbu $f(x) = 0$ s ekvivalentnom jednadžbom $x = x - \lambda f(x)$, $\lambda > 0$.
Definirajmo $g(x) = x - \lambda f(x)$. Parametar λ odaberemo tako da vrijedi:

$$0 \leq g'(x) = 1 - \lambda f'(x) \leq q < 1, \quad \forall x \in [a, b].$$

Vrijedi

$$0 \leq 1 - \lambda M_1 \leq 1 - \lambda f'(x) \leq 1 - \lambda m_1 \leq q < 1.$$

Sada vidimo da će to vrijediti ako uzmemo $\lambda = \frac{1}{M_1}$.

6.3 Newtonova metoda

Početne pretpostavke na funkciju f:

- $f : [a, b] \to \mathbb{R}$, $f \in C^2([a, b])$,
- $f(a)f(b) \leq 0$,
- $|f'(x)|$, $|f''(x)| > 0$, $\forall x \in [a, b]$ (f' i f'' imaju konstantan predznak)

tada Newtonova metoda konvergira prema jedinstvenoj nultočki ξ, i to za svaku početnu aproksimaciju $x_0 \in [a, b]$, za koju vrijedi

$$f(x_0)f''(x_0) > 0.$$

Algoritam:
Počevši od polazne aproksimacije $x_0 \in [a, b]$ iterativno se formira niz točaka $(x_n)_n$ koji konvergira prema nultočki ξ.

- **POČETAK:** Odaberemo početnu točku x_0 tako da $f(x_0)f''(x_0) > 0$.
- **ITERACIJA:** sve dok nije zadovoljena tražena točnost ε ponavljamo

$$x_{n+1} = x_n - \frac{f(x_n)}{f'(x_n)}.$$

Ocjena pogreške:

$$|\xi - x_n| \leq \frac{M_2}{2m_1}|x_n - x_{n-1}|^2,$$
$$M_2 = \max_{x\in[a,b]}|f''(x)|, \quad m_1 = \min_{x\in[a,b]}|f'(x)|.$$

Kriterij zaustavljanja:

$$|x_n - x_{n-1}| < \sqrt{\frac{2m_1\varepsilon}{M_2}}.$$

Napomenimo još da je uvjet da f' i f'' ne mijenaju predznak ponekad teško provjeriti, pa je dovoljno osigurati da $f'(\xi) \neq 0$ i $f''(\xi) \neq 0$ (nije višestruka nultočka).

Zadatak 6.4. *Newtonovom metodom nađite realne korijene jednadžbe*

$$x^5 + x + 1 = 0,$$

uz točnost $\varepsilon = 10^{-4}$.

Rješenje. Prvo trebamo izolirati nultočku. Primijetimo

$$f'(x) = 5x^4 + 1 \geq 1, \forall x \in \mathbb{R},$$

pa f strogo raste, što znači da može imati najviše jednu nultočku. Kako je

$$\lim_{x\to\pm\infty} f(x) = \pm\infty,$$

f mora imati barem jednu nultočku. Zaključujemo: f ima jedinstvenu nultočku u $\mathbb{R}$.
Kako je $f(0) = 1$, tražena nultočka ξ je negativna (jer f raste).
Nadalje, vrijedi

$$|\xi - x| \leq \frac{|f'(x)|}{m_1}, \quad \forall x \in \mathbb{R},$$

$$m_1 = \min_{x\in[a,b]} |f'(x)| = 1.$$

Po teoremu srednje vrijednosti, postoji $\tilde{x}$ između x i ξ t.d.

$$|f(x) - \underbrace{f(\xi)}_{=0}| = |f'(\tilde{x})||x-\xi|,$$

$$\implies |f(x)| \geq m_1|x-\xi|,$$

$$\implies |\xi - x| \leq |f(x)|, \quad \forall x \in \mathbb{R}.$$

Uvrstimo $x = 0$ pa slijedi $|\xi| \leq 1$. Konačno zaključujemo

$$\xi \in [-1, 0].$$

Provjeravamo pretpostavke:

$$f'(x) > 0 \forall x,$$

$$f''(x) = 20x^3 \neq 0, \quad x \neq 0.$$

Kako druga derivacija mora biti različita od nule u svim točkama segmenta, moramo smanjiti segment $[-1, 0]$. Lako provjerimo da je $\xi \in [-1, -0.5]$.
Računamo uvjet zaustavljanja:

$$m_1 = \min_{x\in[-1,-0.5]} |f'(x)| = |f'(-0.5)| = 1.3125,$$

$$M_2 = \max_{x\in[-1,-0.5]} |f''(x)| = 20.$$

(Za M_2 tražimo i stacionarne točke). Dakle uvjet zaustavljanja je

$$|x_n - x_{n-1}| < \sqrt{\frac{2m_1\varepsilon}{M_2}} = 0.0036228.$$

Odaberemo početnu točku $x_0 \in [-1, -0.5]$ takvu da vrijedi $f(x_0)f''(x_0) > 0$. Uzmimo $x_0 = -1$. Provodimo iteracije

$$x_{n+1} = x_n - \frac{x_n^5 + x_n + 1}{5x_n^4 + 1}.$$

$$\begin{aligned}
x_0 &= -1, \\
x_1 &= -0.833333 \implies |x_1 - x_0| = 0.166667 > 0.0036228, \\
x_2 &= -0.764382 \implies |x_2 - x_1| = 0.068951 > 0.0036228, \\
x_3 &= -0.755025 \implies |x_3 - x_2| = 0.009357 > 0.0036228, \\
x_4 &= -0.754878 \implies |x_4 - x_3| = 0.000147 < 0.0036228,
\end{aligned}$$

slijedi $\xi \approx x_4 = -0.754878$. □

Zadatak 6.5 (DZ). *Newtonovom metodom nađite pozitivni korijen jednadžbe*

$$x - \sin x - 0.25 = 0,$$

s točnošću $\varepsilon = 10^{-3}$.

Zadatak 6.6. *Nađite najmanje pozitivno rješenje jednadžbe*

$$\operatorname{tg} x + \frac{1}{2}x^2 + x - \frac{3}{2} = 0,$$

s točnošću $\varepsilon = 10^{-4}$. *Duljina početnog intervala za nalaženje rješenja mora biti barem* $\frac{1}{2}$.

Rješenje. kolokvij 2012., 5. zadatak. □

6.4 Regula falsi (metoda pogrešnog položaja)

Pokušaj ubrzavanja metode biskecije. Ima sigurnu konvergenciju uz iste pretpostavke:

- $f : [a, b] \to \mathbb{R}$ neprekidna i
- u rubovima intervala vrijedi $f(a)f(b) < 0$.

Ideja: Aproksimirati funkciju f pravcem koji prolazi točkama $(a, f(a))$ i $(b, f(b))$. Traženu nultočku ξ tada aproksimiramo nultočkom tog pravca x_0.
Pomičemo točku a ili b u x_0 ovisno o tome u kojem intervalu se nalazi nultočka (test predznaka).
Algoritam:

- **POČETAK:**

$$\begin{aligned}
a_0 &= a \\
b_0 &= b \\
x_0 &= b_0 - f(b_0)\frac{b_0 - a_0}{f(b_0) - f(a_0)}.
\end{aligned}$$

- **ITERACIJA:** sve dok nije zadovoljena tražena točnost:
  - ako je $f(a_n)f(x_n) < 0$ tada je $a_{n+1} = a_n$, $b_{n+1} = x_n$
  - ako je $f(a_n)f(x_n) > 0$ tada je $a_{n+1} = x_n$, $b_{n+1} = b_n$

$$x_{n+1} = b_{n+1} - f(b_{n+1})\frac{b_{n+1} - a_{n+1}}{f(b_{n+1}) - f(a_{n+1})}.$$

Kriterij zaustavljanja

$$|x_n - x_{n-1}| \leq \varepsilon.$$

6.5 Metoda sekante

Počinjemo s dvije početne točke x_0 i x_1. Povlačimo sekantu grafa funkcije f kroz točke $(x_0, f(x_0))$ i $(x_1, f(x_1))$ i definiramo novu aproksimaciju x_2 u točki gdje sekanta siječe os x. Postupak nastavljamo povlačenjem sekante kroz posljedne dvije točke $(x_1, f(x_1))$ i $(x_2, f(x_2))$. (ključna razlika od regule falsi-tamo se jedna početna točka drži fiksnom).
Moguće je da metoda sekante ne konvergira!
Iteracije:

$$x_{n+1} = x_n - \frac{f(x_n)}{f(x_{n-1}) - f(x_n)}(x_{n-1} - x_n).$$

Ocjena pogreške:

$$|\xi - x_{n+1}| \leq \frac{M_1 - m_1}{m_1}|x_{n+1} - x_n|.$$

Kriterij zaustavljanja:

$$|x_{n+1} - x_n| \leq \frac{\varepsilon m_1}{M_1 - m_1}.$$

Zadatak 6.7. *Korištenjem metode sekante i metode regula falsi, riješite jednadžbu*

$$x^2 - e^x + 2 = 0,$$

s točnošću $\varepsilon = 10^{-4}$.

Rješenje. Nultočka se nalazi u intervalu $[1, 2]$.
Kako je

$$f'(x) = 2x - e^x < 0,$$
$$f''(x) = 2 - e^x < 0.$$

f' pada na intervalu $[1, 2]$, pa je

$$m_1 = \min_{x\in[1,2]} |f'(x)| = |f'(1)| = 0.718282,$$

$$M_1 = \max_{x\in[1,2]} |f'(x)| = |f'(2)| = 3.389056.$$

Dakle, kriterij zaustavljanja za metodu sekante je:

$$|x_{n+1} - x_n| \leq \frac{10^{-4} \cdot 0.718282}{3.389056 - 0.718282} = 0.000026894 = K.$$

Računamo iteracije za metodu sekante:

n	x_n	$\lvert x_n - x_{n-1}\rvert$
0	1	
1	2	
2	1.16861534	$0.831385 > K$
3	1.24872997	$0.00011463 > K$
4	1.32745037	$0.0787204 > K$
5	1.31860702	$0.00884335 > K$
6	1.31907059	$0.0004635 > K$
7	1.31907368	$3.09 \cdot 10^{-6} < K$

Sada računamo iteracije za metodu regula falsi:

n	a_n	b_n	x_n	$\lvert x_n - x_{n-1}\rvert$	$f(a_n)f(x_n)$
0	1	2	1.16861534	$0.831385 > \varepsilon$	$0.041730 > 0$
1	1.16861534	2	1.24872997	$0.080115 > \varepsilon$	$0.010874 > 0$
2	1.24872997	2	1.286442507	$0.037713 > \varepsilon$	$0.002573 > 0$
3	1.286442507	2	1.30400376	$0.017561 > \varepsilon$	$5.75 \cdot 10^{-4} > 0$
4	1.30400376	2	1.31212947	$0.008126 > \varepsilon$	$1.248 \cdot 10^{-4} > 0$
5	1.31212947	2	1.31587719	$0.003748 > \varepsilon$	$2.67 \cdot 10^{-5} > 0$
6	1.31587719	2	1.31760303	$0.001726 > \varepsilon$	$5.68 \cdot 10^{-6} > 0$
7	1.31760303	2	1.31839722	$0.000794 > \varepsilon$	$1.2 \cdot 10^{-5} > 0$
8	1.31839722	2	1.31876255	$0.000365 > \varepsilon$	$2.55 \cdot 10^{-7} > 0$
9	1.31876255	2	1.31893059	$0.00016 > \varepsilon$	$5.4 \cdot 10^{-8} > 0$
10	1.31893059	2	1.3190079	$0.000077 < \varepsilon$	

$\square$